

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Rýže a šintó: Rituály a obřady spojené s rýží a jejich role v
současné japonské společnosti**

Rice and Shinto: Rites and Ceremonies Associated with Rice and
Their Role in Modern Japanese Society

Dagmar Rébová

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Dita Nymburská

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a jen s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 15. 6. 2012

Anotace

Práce se zabývá úlohou rýže a rýžových produktů, například sake, rýžové slámy, či koláčků moči v šintoistickém náboženství a rovněž i rituály a obřady spojené s jejím pěstováním. Zahrnuje stručný historický nástin této problematiky, který je k jejímu pochopení nezbytný a dále představení rýže, jakožto objektu uctívání. To ilustruji na příkladech reálného použití rýže v nejrůznějších šintoistických tradicích i rituálech spojených s císařskou rodinou, jako je Oslava první úrody, korunovačního rituálu a dále rituálů zajišťujících hojnost úrody.

Klíčová slova

šintoismus, rituál, rýže, náboženství, japonská kultura

Děkuji Mgr. Ditě Nymburské za odborné vedení mé práce, cenné připomínky, trpělivost a vstřícný přístup.

Obsah

Ediční poznámka	6
Úvod	7
1. Historie	9
1.1 Počátky pěstování rýže a její role při formování japonského státu	9
1.2 Rýže jako základní potravina	14
1.3 Rýže a japonské náboženství	15
1.3.1 Božský původ rýže	16
1.3.2 Rýže – posvátný element prvotního aktu stvoření	18
1.3.3 Japonská božstva rýže	19
2. Rituál	22
2.1.Obecná definice rituálu	22
2.2 Šintoistické obřady a jejich struktura	24
3. Rýže a rituál	27
3.1 Rituální očista	27
3.1.1 Funkce šimenawy v rituální očistě	27
3.2 Obětina	30
3.2.1Klasy rýže	30
3.2.2 Moči	30
3.2.3 Saké	31
3.3 Symbolická hostina	32
4. Obřady spojené s pěstováním rýže	35
4.1 Muši okuri	35
4.2 Niiname sai – Oslava první úrody	37
4.3 Daidžósai – císařský korunovační rituál	38
4.4 Sumó	42
Závěr	45
Resumé	47
Prameny a použitá literatura	48
Přílohy	

Ediční poznámka

U japonských jmen je zachováno japonské pořadí, tzn. příjmení – křestní jméno. Práce obsahuje českou transkripci japonských jmen, názvů a výrazů. Kromě běžně známých geografických názvů uvádím u většiny japonských výrazů za českým přepisem v závorce znaky. Sylabické n je před oboustrannými souhláskami přepisováno jako -n- (např. Tenmu). Čínské výrazy jsou přepsány s pomocí české transkripce. Názvy děl jsou pro lepší dohledatelnost přepsány anglickou transkripcí. Citace a parafráze jsou do českého jazyka přeloženy autorkou bakalářské práce.

Úvod

Rýže je neodmyslitelně spjatá s Japonskem už od starověku. Nebyla považována za pouhou potravinu, zdroj energie, ale množství výnosu rýže bylo také ukazatelem bohatství rodu, rozlohy panství či vesnic, sloužila k placení daní rolníků pánům, i k vyplácení mezd samurajů. Rýže také figuruje v jednom ze starých básnických pojmenování Japonska: *Mizuho no kuni* (Země hojnosti rýže, 瑞穂国). I to dokazuje její důležitost pro japonskou společnost.

Tu potvrzuje také nepřehledné množství šintoistických rituálů, ve kterých vystupuje. Šintoismus, nejdůležitější domácí japonské náboženství, se začal utvářet přibližně v období druhého až třetího století před naším letopočtem. Jeho základním stavebním kamenem byly především různá lidová přesvědčení a formy víry, založené na potřebách silně agrární společnosti. Rituály, původně namířené na zajištění hojné úrody, přežily v Japonsku ve velké míře až do současnosti. Důvodem je dlouhé období izolace od okolního světa, díky které si Japonsko, ve srovnání s jinými zeměmi, udrželo feudální zřízení a rozdělení společnosti nezvykle dlouho. Ačkoliv se od moderního období¹ důležitost některých obřadů zmenšila a jiné postupně mizí, je pozice rýže v myslích Japonců stále dostatečně silná a některé tradice se začaly proměňovat a přizpůsobovat požadavkům současné společnosti a dokonce se objevují i tradice nové.

Cílem mé bakalářské práce je tedy přezkoumat a nastínit problematiku rýže v šintoistických rituálech a pokusit se zjistit z jakého důvodu si vydobyla tak výsadní postavení v rámci japonské kultury. K tomu, aby bylo možné vytyčené cíle splnit, je nutné nejprve představit historii pěstování rýže v Japonsku a vyjasnit, jakou úlohu sehrála rýže při formování centralizovaného japonského státu. To bude ilustrováno na příkladech z japonské mytologie a jejich srovnáním se známými historickými fakty. Představeny budou také šintoistická božstva úrody, která budou za účelem nalezení pojítka mezi šintoismem a jinými náboženstvími porovnány s pevninskými asijskými božstvy. Důležitou částí bude vysvětlení funkce rýže a rýžových produktů v náboženských rituálech i každodenní stravě Japonců od počátků jejího pěstování až do současnosti. Nakonec se budu věnovat rituálům, jež jsou

¹ Moderním obdobím je myšleno období po restauraci Meidži (1868) a především pak po skončení 2. světové války

s pěstováním rýže a úrodou spojené. Význam rýže v dnešní japonské společnosti ilustruji v závěru práce sondou do náboženského života současných Japonců, která doloží jejich povědomí o funkci rýže v domácím náboženství.

Velké množství rituálů, ve kterých se rýže objevuje a omezený rozsah bakalářské práce mi nedovolují zpracovat všechny tradice a nejrůznější aspekty problematiky v takové míře, jakou by si zasloužily. Práce proto bude především průřezem danou tematikou, ke kterému se pokusím propracovat pomocí analýzy a shrnutí rozsáhlého souboru odborné literatury na danou tematiku, a to české i cizojazyčné, a dvou japonských kronik – Kodžiki a Nihongi. Analýza bude provedena metodou historicko-srovnávací, deduktivní a induktivní.

1. Historie

1.1 Počátky pěstování rýže a její role při formování japonského státu

Kdybychom měli věřit šintoistickým mýtům, je rýže posvátným darem božstev člověku. V *Kodžiki* (古事記) i *Nihongi* (日本紀)², dvou nejstarších dochovaných literárních památkách Japonska, můžeme najít několik variant legend o jejím vzniku. Pro všechny je společné její zrození z těla některého z šintoistických božstev, obvykle z jeho břicha, které vždy bylo v myslích Japonců tou částí těla, ve které se nachází pravá podstata člověka – tedy to, co bychom my nazvali nitrem člověka. Díky svému těsnému spojení s nejvyššími šintoistickými božstvy tak měla rýže ve srovnání s jinými obilninami mnohem větší význam.

Mnohem pravděpodobnější než její božský původ však bude ten, který ve svých výzkumech předkládají archeologové. Obecně přijímaná je teorie, podle které začalo pěstování rýže v Číně, nejspíše v údolí řeky Jang-c'ťiang³, před přibližně 9 tisíci lety.⁴

Tradice pěstování rýže se do Japonska dostala z pevninské Číny, s největší pravděpodobností přes Koreu, případně přes Tchaj-wan a poté souostroví Rjúkjú, na konci období *Džómon* (縄文時代, 10000 př. n. l. – 300 př. n. l.), tedy někdy ve třetím století př. n. l., a zapustila zde hluboké kořeny. Nejprve se pěstovala na polích bez závlahy, na počátku období *Jajoi* (弥生時代, 300 př. n. l. - 300 n. l.) se do Japonska dostala, nejspíše opět díky

² Dvě nejstarší dochované kroniky se řadí k nejvýznamějším japonským literárním památkám. Starší *Kodžiki* (712), má charakter spíše literárního díla a je sbírkou mýtů, mapujících vznik japonského souostroví a jeho božstev. *Nihongi* (720) vznikla jako pokračování a doplnění *Kodžiki*, je detailnější a odkazuje se na různé, dnes již neexistující historické záznamy. *Nihongi* zahájila tradici oficiálních kronik Japonska a zachycuje události od mýtu stvoření až po vládu císařovny *Džitó* (持統天皇) v 7. století. Ačkoliv stojí především na mytologických základech (obzvláště první části kroniky, zabývající se „věkem bohů“ a obdobím vlády prvních císařů) a s fakty zachází dosti svévolně, je cenným zdrojem informací pro studium jak historie, tak i obyčejů, tradic, mýtů a folklóru Japonska.

³ Jang-c'ťiang je s délkou přes 6000 km nejdélší řekou euroasijského kontinentu a protéká střední Čínou od Tibetské náhorní plošiny až k Čínskému moři.

⁴ New York University. 2011. Rice's Origins Point to China, Genome Researchers Conclude. *Sciencenewline*. Citováno srpen, 2011. Dostupné z

<<http://www.sciencenewline.com/biology/2011050313000047.html?continue=y>>

kontaktům s pevninou, technika pěstování rýže na závlahových polích (viz. Reischauer, 2001).⁵

Představení kulturních plodin a následný postupný přerod z lovců-sběračů na zemědělce znamenal u neolitických Japonců, stejně jako i u jiných národů, velkou změnu ve společenské organizaci. Rýže, která si získala mezi zemědělskými plodinami výsadní postavení, dovolovala, na rozdíl od divokých plodin, dlouhodobé uskladnění a tím kumulaci bohatství. Pěstování zemědělských plodin vyžadovalo trvalé osídlení, a setí, zavodňování polí a sklizeň zase společné úsilí lidí. Vznikaly tak zemědělské osady s populací, která byla mnohem hustší než kdy dříve. To, spolu s možností hromadit bohatství, vedlo k centralizaci a hlubší sociální stratifikaci obyvatelstva.⁶

Změna v posílení společenské hierarchie je patrná například i v nových způsobech pohřbívání vládnoucí vrstvy, které se v té době objevily. Ve druhé polovině třetího století byly převládající tzv. urnové hroby⁷ a další jednoduché variace pohřbu místních vládců vystřídány mohutnými mohylami *kofun* (古墳), které daly pojmenování celému jednomu údobí japonských dějin (Kofun džidai, 古墳時代, 250 – 358 n. l.).

Bohatě vybavené hrobky velmožů začaly měnit japonskou krajinu nejprve od severu Kjúšú a jihu Honšú a později, se šířením znalostí zavlažování, pronikly i do ostatních oblastí dále na severovýchodě.⁸ Některé z těchto staveb dosahují gigantických rozměrů - nejzářivější ukázka, hrobka císaře Nintokua (*Daisenryó kofun*, 大仙陵), měří na délku víc jak 480 metrů⁹. Vybudování takovýchto hrobek by nebyla možná bez společenského pokroku, který dal privilegovaným vrstvám materiální a mocenské prostředky k usměrnění pracovní síly stovek lidí do vybudování jediné hrobky.

Bohatství, které přinesl velký rozvoj rýžovišť a s ním spojeném budování závlahových systémů, dalo po celé zemi vniknout velkému množství lokálních politických uskupení. Boje mezi místními vládci o nadvládu nad územím, které nabízelo jen omezené množství vodních zdrojů a půdy vhodné k obdělávání, byly přirozeným následkem narůstající moci jednotlivých

⁵ REISCHAUER, Edwin O., CRAIG, Albert M. Dějiny Japonska. Překlad David Labus, Jan Sýkora. Lidové noviny. 2001. Str. 8

⁶ VASILJEVOVÁ, Zdeňka. Dějiny Japonska. Svoboda. 1986. Str. 30

⁷ VASILJEVOVÁ, Zdeňka. Dějiny Japonska. Svoboda. 1986. Str. 34

⁸ KUMAR, Ann. Globalizing the prehistory of Japan: language, genes and civilization. Routledge. 2009. Str. 37

⁹ Daisenryo Kofun (Emperor Nintoku's tomb). Osaka-info, Osaka tourist guide. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < http://www.osaka-info.jp/en/search/detail/sightseeing_897.html>

uskupení. Odras těchto bojů mezi kmeny nalzáme v mnohých mýtech o založení státu, později písemně zachycených v domácích kronikách Kodžiki a Nihongi, vypovídají o nich také čínské prameny, například Záznamy Wej.¹⁰ Soudí se, že ke konci třetího století se jako výsledek těchto zápasů upevnil v oblasti, která byla při nejstarším správním rozdělení Japonska v sedmém století nazvána *Kinai* (畿内) a pro niž se později ujal název *Kansai* (関西), svazek kmenů, který se stal jádrem formujícího se státu *Jamato* (大和).¹¹ „Odtud vzešel stát, který si podmanil značnou část území japonského souostroví a jehož historická kontinuita se současným japonským státem je nesporná.“¹²

Přibližně od poloviny čtvrtého století pak tento nově zformovaný stát začal rozšiřovat svou moc i za hranice oblasti Kinai. Důkazem toho je sjednocení vzhledu a obsahu mohylových hrobů *kofun*, které se až do čtvrtého století regionálně lišily jak velikostí, tak i tvarem. S rozšířením moci kmenů z oblasti Kinai pak tyto regionální varianty mizí a pro hrobky, vzniklé od čtvrtého století dále, je typický sjednocený tvar mohyly (konkrétně tvar připomínající klíčovou díрку), který byl do té doby používána právě vládci oblasti Kinai.¹³

V počátcích formování centralizovaného japonského státu¹⁴ nebyla pozice císařského rodu zdaleka tak pevná, jak by si býval přál. Území tehdejšího státu Jamato zabíralo jen zlomek současného Japonska, a i o něj se vedly neustálé spory. Panovnický klan byl v té době ohrožován nejen zvenčí, kde nebezpečí představovalo korejské království Silla, které v polovině 7. století ovládlo území království Pekče, jehož spojencem Jamato do té doby bylo. Klan měl i své vnitřní nepřátele - jiné mocné rody,¹⁵ a také konkurenty ze svých vlastních řad.¹⁶ Začal proto vyvíjet značné úsilí k posílení prestiže rodu¹⁷, která by opodstatnila jeho nárok na japonský trůn a vytvořila iluzi centralizovaného státu s prastarou tradicí a nepřetržitou linií vládců v jeho čele.

¹⁰ BIČURIN, N. J. Sobranie svedenij o narodach, obitavšich v srednej azii v drevnije vremena II. RISO AN SSSR. Moskva. 1950. Str. 35. „Záznamy Wej“ jsou součástí oficiálních historických textů „Záznamy tři království“ (297), které se vztahují k historickému období čínských dějin zvanému Tři království (220-280).

¹¹ TOTMAN, Conrad D. A history of Japan. Wiley-Blackwell. 2000. Str. 50

¹² VASILJEVOVÁ, Zdeňka. Dějiny Japonska. Svoboda. 1986. Str. 46

¹³ TOTMAN, Conrad D. A history of Japan. Wiley-Blackwell. 2000. Str. 50–51

¹⁴ Otázka časového určení vzniku jednotného japonského státu zatím nebyla jednoznačně zodpovězena, předpokládá se však, že se tak stalo v pozdním období Kofun (3. – 7. století)

¹⁵ Např. rodem Soga, který byl první z dlouhé řady mocných klanů, jež měly enormní vliv na císařský rod

¹⁶ Rozpory o nástupnictví ústící až do války Džinšin (Džinšin no ran, 壬申の乱) v roce 673

¹⁷ Příkladem může být v 7. století zavedení výrazu *tennó* (天皇) pro označování japonských vládců. Toto označení bylo až do té doby určeno výhradně čínským císařům.

Tyto snahy vyvrcholily v 7.–8. století sestavením dvou oficiálních kronik země, k jejichž sepsání dal podnět císař *Tenmu* (天武天皇, 673-686 n. l.). *Nihongi* (také *Nihonšoki* 日本書記), dokončená v roce 720, a především *Kodžiki*, vzniklá ještě o několik málo let dříve, se opírají především o japonskou mytologii, kterou ze značné části samy pomohly vytvořit či upravit. *Kodžiki*, ve které je popsáno stvoření Nebe a Země šintoistickými božstvy, se stala efektivním politickým nástrojem. Původ panovnického rodu byl umístěn do samotného počátku stvoření světa a napojením na dvě nejvyšší božstva domácího panteonu, *Amaterasu* (天照)¹⁸ a *Takamimusubi* (高御産巢日)¹⁹, bylo dosaženo umístění rodu na nejvyšších příčkách mocenské hierarchie.

Že bylo v kronikách nakládáno se šintoistickou hierarchií poměrně volně, si můžeme povšimnout také v mladší z kronik, v *Nihongi*. Ve své verzi mýtu o ovládnutí pozemského světa nebeskými božstvy vypráví příběh, ve kterém je pozemskému božstvu *Ókuninušimu* (大國主) nabídnuto, že pokud se vzdá vlády nad zemskou plání, bude v jeho počtě vystavěna grandiózní svatyně²⁰. *Ókuninuši* v legendě zastupuje rod z *Izuma* (出雲), protivníka budoucího císařského klanu. Součástí nabídky bylo také prohlášení božstva *Susanooa* (須佐之男), *udžigami* (氏神) rodu *Izumo*, za mladšího bratra *Amaterasu* a tím i povýšení v pomyslném žebříčku japonských božstev téměř na samotný vrchol.²¹ Zásahy do hierarchie pantheonu japonských božstev, tvořeného především tzv. *udžigami*, božstvy předků, jindy také nazývaných rodovými božstvy (v šintoismu široce zastoupená přírodní božstva hrála velmi často také roli takovýchto *udžigami*),²² očividně nebylo ničím neobvyklým.²³ Postavení božstev spojených s rodovými klany odráželo politické klima a rovněž konečné nastolení vlády *Amaterasu*, bohyně slunce a *udžigami* císařského rodu, je toho ukázkou. Sepsání kronik zároveň vyřešilo i potřebu vymezit domácí náboženství vůči buddhismu, která

¹⁸ *Amaterasu* ómikami – asi nejdůležitější šintoistická bohyně. Bohyně slunce a *udžigami* císařského rodu. Podle *Kodžiki* byla zrozena z oka boha *Izanagiho*, když prováděl očistu po návštěvě říše mrtvých. V *Nihongi* je její zrození popsáno jaký výsledek manželského svazku mezi božstvy *Izanami* a *Izanagi*. Je jí zasvěcena svatyně v Ise, konkrétně její vnitřní svatyně.

¹⁹ *Takamimusubi* no ókami – je podle *Kodžiki* společně s *Amenominakanuši* a *Kamimusubi* jedním ze tří „božstev stvoření“ -*Zóka sanšin*(造化の三神), které se zrodily při oddělení země od nebes.

²⁰ *KOBORI*, Keiko. (2007). *Encyclopedia of shinto*. Kuniyuzuri. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1210>>

²¹ *TOTMAN*, Conrad D. *A history of Japan*. Wiley-Blackwell. 2000. Str. 57

²² *PLUTSCHOW*, Herbert E. *Matsuri: the festivals of Japan*. Routledge. 1996. Str. 12

²³ Tamtéž. Str. 22

vyvstala, když nedávno importované náboženství²⁴ začalo nabývat na síle a popularitě především mezi urozenými rody.

Rýže a rituály s ní spojené jsou v kronikách zmiňovány v mnoha různých pasážích, často v souvislosti s císařským rodem. Tou asi nejznámější je legenda popisující roztržku boha Susanoa s jeho mladší sestrou, bohyní Amaterasu. Susanoovo zneuctění polí, určených k pěstování rýže pro rituální účely, vyústí v útěk bohyně, uzavření se v jeskyni a její symbolickou smrt a znovuzrození.

Neméně důležité jsou mýty týkající se sestoupení božstva *Ninigi no mikoto* (邇邇芸命, také nazývaný *Hononinigi*) z Nebeské pláně na zem. Ninigi je podle šintoistických legend vnukem Amaterasu a předkem císařského rodu a legenda o jeho sestoupení na zem je základem pro jeden z nejznámějších „rýžových“ rituálů, svátek sklizně *Daidžósai* (大嘗祭, blíže viz. kapitola 4.3). K rýži odkazuje i samotné Ninigiho jméno, které lze přeložit jako „hojnost rýžových klasů“, někteří vědci proto soudí, že původně mohl být božstvem rýže.²⁵ Symbolika hojnosti je ve jménech božstev, jakož i ve jménech císařů a vysoké aristokracie starého Japonska, poměrně častá.²⁶ Ve jménech ženských božstev se vyskytují výrazy jako „posvátné“ či „úrodné pole“, u mužských pak často nesou význam plných, zralých klasů rýže (příkladem mohou sloužit jména Ninigiho nebeských rodičů, *Amenoosihomimi* (天忍穗耳)²⁷ a *Tojoakicuši hime* (豊秋津師比売)²⁸.

V Kodžiki si můžeme povšimnout silného zaujetí genealogií u tehdejší společnosti. Spojují se v ní do té doby spolu nesouvisející mýty v příběh, který má za cíl vytvořit pojitko mezi založením císařského rodu, nebeskými božstvy a stvořením světa. Četné propojení rýže a japonské mytologie, především v legendách majících souvislost se vznikem státu, ukazuje na velkou úctu, které se tato obilovina v nejstarším období japonského národa těšila. Zároveň se můžeme domnívat, že spojení císařského rodu s plodinou, která měla zásadní vliv na život

²⁴ Buddhismus začal pronikat do Japonska z Koreje v 6. století

²⁵ MATSUMAE, Takeshi. The Myth of the Descent of the Heavenly Grandson. Asian Folklore Studies, 42:2. Nanzan University Institute of Anthropology. 1983. Str. 160;

SUGITA, Kurumi. Terrestrial deities and celestial bureaucrats: transformation of the state and local communities in the Asiatic mode of production in Japan. The Study of the State. De Gruyter Mouton. 1981. Str. 376

²⁶ Tamtéž. Str. 377

²⁷ Amenoosihomimi je mužské božstvo zrozené z ujednání mezi bohyní Amaterasu a jejím bratrem Susanoem. Božstvo zemědělství a rýže, je mu zasvěcena napr. svatyně Hikosan džingú (英彦山神宮, město Soeda, pref. Fukuoka). Jeho jméno znamená „plné nebeské klasy rýže“.

²⁸ Tojoakicuši hime je ženská bohyně, dcera boha Takamimusibiho. Podobně jako i u jiných božstev existuje několik verzí jejího jména, všechny však odkazují na hojnost úrody a tkaniny.

obyvatel japonského souostroví, a jeho pasování se do role „dárce“ plodiny lidem, bylo jednou z politických taktik zaměřených na legitimaci panovnické moci. Podobně tomu je i u zobrazení bájného předka Ninigiho, jakožto symbolické ztělesnění rýže.²⁹

3.2 Rýže jako základní potravina

Rýže je neodmyslitelnou součástí japonského jídelníčku i japonské kultury vůbec. Odráží se to v jazyce, kde výraz *meši* (飯, případně jeho zdvořilá forma *gohan*, ご飯) označuje jak rýži, tak i jídlo obecně, ale i v širokém upotřebení nejen zrna, ale i ostatních zbytkových produktů. Příkladem může být využití otrub pro výrobu nakládáné zeleniny *nukazuke* (糠漬け); škrobu k lepení knih a při barvení textilu (techniky *cucugaki* (筒描), *júsenzome* (友禅染) či *katazome* (型染め)). V neposlední řadě jsou to stébla, která našla uplatnění při výrobě celé škály tradičních výrobků: od matrací *tatami* (畳) přes rozličné kuchyňské pomůcky, tradiční pláštěnky *mino* (蓑) až po obuv *waradži* (草鞋) a *zóri* (草履).³⁰ Rýže tak doslova obklopovala Japonce na každém kroku.

V roce 2004 obsadilo Japonsko 8,658 milionem tun deváté místo v žebříčku celkové spotřeby rýže.³¹ Ta je servírována snad s každým japonským pokrmem, bez ohledu na to, jestli se jedná o snídani, oběd nebo večeři. Na první pohled se tak může zdát, že má rýže v jídelníčku Japonců neotřesitelnou pozici. Pokud se však podíváme blíže na spotřebu rýže, zjistíme, že trend je přesně opačný. Přibližně od konce šedesátých let, kdy díky masivní státní

²⁹ Od konce 19. století, kdy se začaly zkoumat staré japonské literární památky a mýty v nich zachycené, se objevilo mnoho různých teorií výkladu jejich smyslu a symbolismu. Literární historik Cuda Sókiči (津田左右吉) představil před začátkem druhé světové války teorii, podle které stěžejní šintoistická božstva (Amaterasu, Susano, Izanami a Izanagi a božstvo Ókuninuši) nebyla v době vzniku kronik v 7. – 8. století mezi prostým lidem uctívána a mýty s nimi spojené byly úmyslně produktem snahy císařského dvora o legalizaci moci. (Hall, *The Cambridge History of Japan: Ancient Japan.*) Dnes už málokdo pochybuje o tom, že mýty byly upravovány a jejich propojení s císařským udžigami (ochranné božstvo rodu), které tak bylo pasováno do pozice nejvyššího božstva, bylo produktem tehdejší politické ideologie. Avšak tvrdit, že by tato božstva a mýty s nimi spojené byly vytvořeny naprosto bez jakýchkoliv základů v lidové víře, by bylo mylné. Na základě studií mnohých vědců je obecně uznáváno, že mýty i uvedená božstva jsou lidového původu a mají obecný základ společný pro mnohé asijské kultury (Obayashi, *Japanese Myth of Descent from Heaven and Their Korean Parallels.* *Asian Folklore Studies*, Vol. 43. 1984.) a myšlenka posvátné královědy se objevuje v tradicích snad všech národů světa. („Sacred kingship“ *Encyclopædia Britannica.* *Encyclopædia Britannica Online.* *Encyclopædia Britannica*, 2012.)

³⁰ WOJTAN, Linda S. *Rice: It's More Than Food.* *Japan Digest.* National Clearinghouse for U.S.-Japan Studies. 1993. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < <http://iis-db.stanford.edu/docs/145/digest6.pdf>>;

„Wara“. *Nihon minzoku daijiten.* Dai 1-han. Yoshigawa kobunkan. Japan. 2000.

³¹ *Rice consumption by country. Figures for 2003/2004.* United States Department of Agriculture. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < http://www.nationmaster.com/graph/agr_gra_ric_con-agriculture-grains-rice-consumption>

podpoře zemědělců³² konečně došlo k soběstačnosti a dokonce přebytku ve výrobě, je vidět trvalé snižování spotřeby rýže.³³

Pokud se podíváme hlouběji do historie, zjistíme, že po většinu doby existence japonského národa byla rýže na talíři (především nevznešených vrstev) spíše výjimkou než pravidlem. Do příchodu zemědělství ve třetím století př. n. l., se lidé kultury Džómon, rozšířené především v oblastech Kantó, Tóhoku a jižního Hokkaida, spoléhali především na různé druhy suchých plodů a semen, včetně jedlých kaštanů a vlašských ořechů, doplněné o bohaté zásoby mušlí, ryb a divoké zvěře.³⁴ Ačkoliv se v poslední době objevují důkazy, které hovoří o kultivaci rostlin (především kaštanu, prosa, fazolí a tykve) v oblastech středního Honšú již v období středního Džómonu (3000–2000 př. n. l.),³⁵ nikdy toto pěstování nedosáhlo takového rozmachu a důležitosti jako pěstování rýže.

V období krátce po představení závlahového zemědělství až po období Heian (710 až 794 n. l.) tvořila jídelniček rýže, společně s dalšími obilninami a luštěninami, které, podle všeho, představovaly až polovinu z přijímaných uhlohydrátů. V období středověku byl podíl uhlohydrátů, přijímaných z jiných zdrojů než z rýže dokonce vyšší a rýže sloužila především k rituálním účelům a jako daň. Na stůl Japonců se rýže začala pomalu vracet teprve až během předmoderního (1603 až 1867), nebo snad dokonce moderního (1867–1912) období.³⁶

V roce 2011 po třech letech japonské Ministerstvo zemědělství zaznamenalo slabý nárůst ve spotřebě rýže.³⁷ Zatím je však brzy předpovídat, zda se spotřeba rýže od pomyslného dna, či se jedná jen o dočasný výkyv způsobený situací vzniklou po katastrofě, způsobené zemětřesením a následnou cunami v březnu roku 2011.

³² OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Rice as self. Princeton University Press. 1994. Str. 16

³³ KAKO, Toshiyuki. Trend of Rice Consumption in Japan. Fig. 2 Rice Production, Consumption and Self-Sufficiency. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <worldfood.apionet.or.jp/kankoku/Japan/5Kako.ppt>

³⁴ MATSUI, Akira, KANEHARA Masaaki. The question of prehistoric plant husbandry during the Jomon Period. World Archaeology. Vol. 38, No. 2. 2006. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <www.jstor.org/stable/40024500>

³⁵ MATSUI, Akira, KANEHARA Masaaki. The question of prehistoric plant husbandry during the Jomon Period. World Archaeology. Vol. 38, No. 2. 2006. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <www.jstor.org/stable/40024500>

³⁶ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Rice as self. Princeton University Press. 1994. Str. 31 - 39

³⁷ Japanese rice consumption up for first time in 3 years. Majiroxnews. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://www.majiroxnews.com/2011/07/28/japanese-rice-consumption-up-for-first-time-in-3-years/>>

3.3 Rýže a japonské náboženství

Rýže měla v japonském náboženství význačnou roli. Přestože nebyla velmi dlouhou dobu základní japonskou potravinou, díky svému pevnému spojení s šintoistickými božstvy, byla vždy chápána jako potravina určená k rituálním účelům. Část úrody byla vždy obětována *kami* (神- jednoduše řečeno, šintoistické božstva. Termín *kami* v sobě však neskrývá pouze bohy. Označuje také božstva předků *udzigami* (氏神), všelijaké zlovolné duchy *gorjó* (御霊), přírodní síly a v podstatě vše, co vzbuzovalo údiv, úctu či hrůzu.³⁸), aby tak byla zajištěna jejich přízeň. Podle japonského folkloristy Janagity Kunia (柳田國男) se věřilo, že každé zrno rýže má „duši“. Už tento fakt samotný je dostatečným důvodem k provádění rituálů.³⁹

3.3.1 Božský původ rýže

Pokud se blíže podíváme na dvě nejstarší japonské kroniky, Kodžiki a Nihongi, zjistíme, že rýže se na jejich stránkách objevuje velmi často. Tyto písemnosti se datují do osmého století, tedy do doby centralizace ostrovního státu, a jejich účelem bylo, mimo jiné, i vytvoření oficiální historie císařského systému. Význam, který je v nich rýži připisován, a funkce, kterou v nespočetných rituálech rýže zastává, nám pomůže pochopit její výjimečnou pozici.

Rýže se poprvé objevuje na scéně již v pasážích popisujících Éru bohů. Mýtus o jejím zrození z těla mrtvého božstva se v základě shoduje s mýty o původu rýže a kukuřice, známými u jiných asijských národů, respektive severo- a středoamerických indiánů. Božstvem, z jehož těla plodina vzejde, je bohyně jídla *Ukemoči no kami* (保食神, nazývaná také Ógecuhime). Kroniky nám nabízejí dvě varianty této události.

V Kodžiki hladový Susanoo požádá Ukemoči no kami o jídlo. „Ta povytahovala různé pokrmy z nosu, z úst i z konečníku, připravila je na rozličné způsoby a předložila Susanoovi. Susanoo, který se domníval, že nejdříve jídlo schválně znečistila, ji zabil. Z hlavy mrtvé

³⁸ MATRUMURA, Kazuo. (2005). Concepts of Kami, § Definitions and Typology. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1>>

³⁹ YANAGITA, Kunio. Yanagita Kunio shu. Ukanomitama ko. Chikuma Shobo. Tokyo. 1982. Vol. 3. Str. 159-166

bohyně se zrodili bourci morušoví. Z obou obočí jí vyrostla rýžová zrníčka. Z uší jí vyrostlo proso a z nosu červené boby. Z lůna jí vyklíčila pšenice a z konečnicku sója.⁴⁰

Pozdější Nihongi nabízí podobné vysvětlení vzniku jídla. „Amaterasu přikázala svému bratru, Cukijomimu, aby sestoupil na zem rákosových planin, kde sídlí Ukemoči no kami, aby jí tam sloužil. Když Cukijomi přišel do jejího paláce, obrátila Ukemoči no kami svou hlavu směrem k zemi a v ten okamžik z jejích úst vyšla vařená rýže, obrátila se k moři a z jejích úst vyšly rozličné ryby. Všechno to bylo dobře připraveno a nachystáno na sto a jeden stůl k jeho obveselení.“⁴¹ Znechucené božstvo opět bohyni jídla zabíjí a z jejího těla se zrodí rozličné plodiny a dokonce i dobytek. „Z temena mrtvé Uke moči no kami pak vznikli volí a koně, z čela proso, z obočí bourec morušový, v břiše vznikla rýže, genitáliích pšenice a luštěniny.“⁴² Zprvu rozzuřená Amaterasu se po objevu jídla zaraduje a ihned se dá do zakládání nebeských rýžovišť, na kterých poprvé vyrostou klasy plné rýže. Nejenže vznikla z břicha, tedy části těla, ve které se nachází pravá podstata člověka, ale byla také plodinou, která byla vybrána za vhodnou k pěstování samotnou bohyní slunce.

Božský původ, který rýži připisuje šintoismus, však není v rámci náboženství východní a jihovýchodní Asie ničím neobvyklým. Jako dar božstev lidstvu je vnímána také u těch národů, pro které byla základní potravinou; rýže se v těchto zemích stala symbolem bohatství a prosperity. Legendy, velmi podobné těm šintoistickým, můžeme najít kupříkladu u Javánců a dalších etnik Indonésie. Podle jejich mytologie byla rýže zrozena z těla mrtvé bohyně rýže Dewi Sri.⁴³ V Indii je jako božstvo rýže uctívána hinduistická Lakšmí (jinak známá také jako Annapurna) a její buddhistická obdoba Vasudhara, v Thajsku je to bohyně Mae Posop.⁴⁴

⁴⁰ Japonské mýty – Kodžiki. KRUPA, Viktor. Překlad ze slovenštiny do češtiny F. R. Hrabal. Cadpress. Str. 51

⁴¹ Nihongi : chronicles of Japan from the earliest times to A.D. 697. Překlad W.G. Aston. Rutland, Tokyo : Charles E. Tuttle. 1993. Str. 32

⁴² Tamtéž.

⁴³ BONNEFOY, Yves. Asian Mythologies. University of Chicago Press. 1993. Str. 179

⁴⁴ WINZELER, Robert L. The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region. Rowman Altamira. 2010. Str. 150

Asijská náboženství nejsou v rámci světových náboženství svým pohledem na rýži, jako na posvátnou nijak vyjímečná. U jiných národů byla podobná úcta prokazována jiným národům, v závislosti na jejich geografických a kulturních podmínkách. Mytologie původních obyvatel amerického kontinentu stvořila vzhledem k odlišným přírodním podmínkám „bohyni“ či také „matku“ kukuřice, která figurovala vysoko v hierarchii božstev rozličných amerických národů a kmenů. V židovsko-křesťanské tradici pak můžeme najít paralelu v posvátné symbolice chleba, který se v průběhu věků vyvinul v mnoho druhů obřadního pečiva. U židů je to především nekvašený chléb, který hraje hlavní roli v jednom z nejznámějších židovských svátků Pesach. Svátek je připomínkou útěku židů z Egypta a zároveň je i oslavou jara a s ním spojenou obnovou zemědělského cyklu. V křesťanství má chléb ještě důležitější místo – v bibli hovoří Ježíš o Bohu jako o tom, kdo dává „pravý chléb

3.3.2 Rýže – posvátný element prvotního aktu stvoření

Pro neolitickou japonskou společnost, která byla založená na politicko-náboženském systému, majícím základy v pěstování rýže, byl výsledek každoroční úrody otázkou přežití a její vůdci byli vnímáni nejen jako vůdci političtí, ale také jako šamani, již měli zajistit dobrou sklizeň. Každoroční oslavy úrody tak nebyly pouhým vzdáním díky a uzavřením koloběhu zemědělského roku, ale i potvrzením legitimacy místních lídrů a pomyslným obnovením jejich politické síly.⁴⁵ Mnozí antropologové a etnografové se shodují, že v podstatě každý rituál je opakováním prvotního aktu Stvoření.⁴⁶ V obou zmiňovaných japonských kronikách je rýže představena jako důležitý prvek takového znovuzrození. Hovořím teď především o dvou pasážích.

První z nich je jedna z nejznámějších šintoistických legend. V ní Susano, „enfant terrible“ šintoistického pantheonu, vyvádí z radosti nad vítězstvím nad svou sestrou Amaterasu nepřístojnosti, poničí nebeská rýžoviště, vypustí nebeské grošáky, které nechá pobíhat po rýžových polích a výkaly znečistit palác⁴⁷, kde se Amaterasu chystala k ochutnání první sklizně.⁴⁸ Útěk do jeskyně, ve které se před bratrem skryla, a její následné vylákání ven je chápáno jako její přerod a potvrzení její pozice nejvyššího šintoistického božstva.

Druhou je již zmíněná legenda popisující sestoupení boha Ninigi no mikoto, vnuka bohyně slunce Amaterasu, z nebeské pláně na zem, aby se tam ujal vlády. Vybaven posvátným zrcadlem, mečem *Kusanagi* (草薙劍), korálky *Jasakani no magatama* (八尺瓊曲玉) a zrcadlem *Jata no kagami* (八咫鏡), třemi poklady, které dodnes tvoří japonské císařské regálie, se Ninigi spolu se svou družinou vydal na zem rákosových planin. Poslední z věcí, které si s sebou nesl, byla zrnka rýže z nebeských polí bohyně Amaterasu.⁴⁹

Takto tuto událost zaznamenávají *Hjúga no kuni fudoki* (日向国風土記): „...když sestoupil na zem, byla všude kolem hluboká mlha, nebesa se skrývala ve tmě a noc a den od

z nebe“ a o sobě jako o „chlebu života, který sestupuje z nebe“. Chléb se tak stal středobodem Poslední večeře Páně, ze které se vyvinul obřad, který je vrcholem církevní bohoslužby.

⁴⁵ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. *Rice as self*. Princeton University Press. 1994. Str. 45

⁴⁶ Podrobněji viz. Eliade, Micrea, *Mýtus o věčném návratu*. Přel. Eva Streibingerová. ISE, Oikoymenh. Praha 1993.

⁴⁷ Ten je speciálně postavený za účelem vytvoření rituální čistoty k vykonání obřadu – tedy jakási svatyně

⁴⁸ *Japonské mýty – Kodžiki*. KRUPA, Viktor. Překlad ze slovenštiny do češtiny F. R. Hrabal. Cadpress. Str. 37

⁴⁹ "Japanese mythology." *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica, 2011. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1323803/Japanese-mythology>>

sebe nešlo odlišit. ...Vzal tedy rýži z nebeských rýžovišť a když ji rozhodil kolem, nebesa se najednou rozjasnila a slunce a měsíc začali zářit“.⁵⁰

Jak tvrdí Eliade, „každé území, obsazené proto, aby bylo osídleno, nebo využito jako „životní prostor“, je především přeměněno z „chaosu“ v „kosmos“, což znamená, že pomocí rituálu je mu propůjčena „forma“, která mu poskytne *realitu* – tedy zopakuje akt stvoření a tím mu dodá posvátnost.⁵¹ Rýže je tudíž tím, co má moc takového přerodu. Symbolickým zachycením takového přerodu je rituála Daidžósai, kterému se blíže věnuji v kapitole 4.3.

3.3.3 Japonská božstva rýže

V kapitole 1.3 jsem se zmiňovala o „duši“ rýže, o které pojednává Janagita Kunio. V domácím, japonském náboženství se podobně jako v řadě jiných náboženství setkáváme s konceptem tzv. „duše“ či „ducha“. Zemědělské národy jihovýchodní Asie, konkrétně Thajska a Laosu ji nazývají *phi*, v japonštině je označována jako *tama*, *tamašii* (魂). Kromě samotné duše člověka toto slovo odkazovalo také na duchovní moc přírody, na její tvořivou moc, která sídlila v lidech, zvířatech i věcech. Obyvatelé Thajska a Laosu měli pro *phi* sídlící v lidech a v rýži také pojmenování *khwan*, které naznačuje, že se rýže u těchto národů těšila velké vážnosti. Personifikovaná rýžová *khwan* na sebe brala podobu bohyně Mae Posop.⁵²

Její šintoistickou obdobou je ženské božstvo *Uganomitama* (倉稻魂), ke kterému navíc patří do páru mužský protějšek *Ukanomitama* (宇迦之御魂), božstvo potravy, často označované také jako duch rýže. *Uganomitama* je bohyně zemědělství, často je spojovaná s božstvem *Inari* (稻荷) – podle Kodžiki a Nihongi se jedná o jedno a totéž božstvo.⁵³

Inari je božstvo rýže, plodnosti a prosperity. Svatyně zasvěcené *Inari* jsou snadno rozpoznatelné podle celého zástupu rumělkově zbarvených bran *torii* (鳥居), červeně

⁵⁰ Ujiko no shiori dai 37 go. Jinja honcho. Tokyo. 1992. Str. 3

⁵¹ ELIADE, Mircea, Mýtus o věčném návratu. Přel. Eva Streibingerová. ISE, Oikoymenh. Praha 1993. Str. 12

⁵² Mae Posop – „matka rýže“, je chápána jako ztělesnění rýže

ITO Mikiharu. Evolution of the Concept of Kami. Contemporary Papers on Japanese Religion 4. Institute for Japanese Culture and Classics, Kokugakuin University. 1998. Dostupné z

< <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cpjr/kami/ito.html#note10> >. Citováno květen 2012.

⁵³ „Inari in Shinto Lore“ (2010). Onmarkproductions. A TO Z PHOTO DICTIONARY OF JAPANESE BUDDHIST STATUARY. Dostupné z < <http://www.onmarkproductions.com/html/oinari.shtml> > Citováno srpen, 2011.

FREDÉRIC, Louis. Japan Encyclopedia. Harvard University Press. 2002. Str. 386

lakovaných zdí a sošek lišek, které jsou údajně jeho poslem. Jeho jméno odkazuje k výrazu *ine nari* (稲成り) – rostoucí rýže.⁵⁴ Jeho svatyně lze nalézt po celém Japonsku. Hlavní svatyně, která je zasvěcená Inari, je *Fušimi Inari taiša* (伏見稲荷大社), která se nachází na předměstí Kjóta, kde je toto kami uctíváno již od období Heian. Počátek jeho uctívání se datuje do 8. století. „Víra v původně lokální božstvo, spojované pouze se zemědělstvím, vzrostla především po určení Inariho za ochranné božstvo chrámu Tódži, který byl řízen Kóbó Daišim⁵⁵, jehož v té době jmenovali tutorem korunního prince. Inariho důležitost se opět zvýšila poté, když byl nemocný císař vyléčen pouhým udělením vysoké dvorní hodnosti Inarimu.“⁵⁶ K Inariho povýšení na celonárodní božstvo tak paradoxně přispěl vliv buddhismu, který v té době teprve bojoval s šintoismusem o vliv na náboženský život na císařském dvoře.

„...Během rychlého růstu obchodu a bohatství během období Edo (江戸時代, 1603 - 1867), si Inari osvojil dodatečnou úlohu božstva obchodnického blahobytu a prosperity, a to především v kupeckých městech.“⁵⁷ Povýšení Inariho na božstvo prosperity bylo velmi přirozené vzhledem k historickému vnímání rýže, jakožto symbolu bohatství.⁵⁸

Kromě Inariho existuje celá řada dalších kami, která jsou více či méně spojená s rýží, jejím pěstováním, dobrou úrodou a zdařilou sklizní, všechna však, kvůli omezenému rozsahu práce, nelze vyjmenovat. Za všechny bych zmínila alespoň *Ta no kami* (田の神) – božstvo rýžových polí.

Jak již bylo zmíněno, po větší část japonských dějin nebyla rýže tou potravinou, která by měla ve skladbě japonského jídelníčku zásadní zastoupení. Vystává otázka, z čeho pramení její výsadní role mezi ostatními obilovinami, které si našly cestu na japonský stůl. Jasnou odpověď, proč to byla právě rýže, a ne například proso, jehož pěstování bylo velmi rozšířené a na některých územích Japonska bylo dokonce potravinou, která za rýži převzala funkci rituální obětiny⁵⁹, asi nezjistíme. Je jisté, že krátce po jejím příchodu do ostrovní země se na určitou dobu skutečně stala dominantní obilovinou a záhy se stala potravinou určenou

⁵⁴ SMYERS, Karen Ann. *The Fox and the Jewel: Shared and Private Meanings in Contemporary Japanese Inari Worship*. Honolulu, University of Hawaii Press. 1999. Str. 15

⁵⁵ Kóbó daiši – také známý jako Kúkai (774–835), buddhistický mnich, učenec a básník. Zakladatel buddhistické školy Šingon. Jeden z nevlivnějších učenců své doby.

⁵⁶ ASHKENAZI, Michael. *Handbook of Japanese mythology*. ABC-CLIO, 2003. str. 170

⁵⁷ ASHKENAZI, Michael. *Handbook of Japanese mythology*. ABC-CLIO. 2003. Str. 171

⁵⁸ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. *Rice as self*. Princeton University Press. 1994. Str. 71

⁵⁹ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. *Rice as self*. Princeton University Press. 1994. Str. 35-36

k uctívání domácích božstev. Domnívám se, že svůj podíl na tom mohla mít mimo jiné také geografie země. Národy, které měly k Japonsku geograficky a kulturně nejblíže, tedy Čína, Korea, národy jihovýchodní Asie, byly závislé především na pěstování rýže. Masivní příliv imigrantů z těchto zemí mohl svými tradicemi a vírou ovlivnit japonské tradice. Hojná a historicky doložená migrace z pevninské Asie v období pozdního Džómonu, a pozdější korejští imigranti v období Kofun, mohli výrazně ovlivnit podobu zemědělsko-šamanistické lidové víry, která se právě v té době v Japonsku formovala a na jejíchž základech šintoistické náboženství staví. Svědčí o tom i množství šintoistických legend, obřadů i božstev, v mnoha ohledech totožných, či podobných s těmi, které nalezneme v náboženstvích pevninské Asie, některé lze označit dokonce za mýty univerzální. Za další faktor můžeme označit historické načasování. Zemědělská společnost logicky dala do centra svého uctívání právě tu plodinu, jejíž pěstování se právě začalo masově šířit.

2. Rituál

Ještě před tím, než se začnu věnovat jednotlivým obřadům, nastíním co je to obřad, a přiblížím problematiku jeho definice a obecnou strukturu šintoistického rituálu.

2.1 Definice rituálu

Rituál je neoddělitelnou součástí života člověka už od počátku historie lidstva. Vymezuje jednotlivé etapy života, dává mu řád a připomíná nám to, že čas plyne v kruhu a vše je neustálým opakováním již mnohokrát prožitého, návratem k počátku. Tvoří základ duchovní existence člověka, jeho spojení s bohy (bohem). Původ většiny z rituálů se datuje hluboko do historie lidstva a často je natolik zastřený, že ani jeho účastníci již neznají jeho význam. Přestože v průběhu staletí došlo k značné desakralizaci rituálů a někdy se vědomí duchovního kontextu úplně vytrácí, důležitost rituálů v životě člověka přetrvává a ani v době sekularizace společnosti je nelze jen tak bez náhražky vypustit z lidského života. Proto se objevují obřady občanské, které v moderní společnosti nastupují na jejich místo. Jazykem rituálu jsou především symboly a symbolická gesta a samotný rituál je symbolickou činností. V rozličných náboženských i nenáboženských formách je přítomný ve všech kulturách. Bere na sebe nejrůznější podoby: od prostého potřesení rukou přes křest či pohřeb až po korunovaci vládců. Díky tomuto širokému rozsahu činností, které lze za rituál označit, je poměrně obtížné definovat, co to rituál vlastně je.

Jednu z nejobecnějších definic nám nabízí Roy Rappaport⁶⁰ ve své „Ritual and Religion in the Making of Humanity“ (Úloha rituálu a náboženství ve vývoji lidstva): „...provedení víceméně neměnného sledu úkonů a promluv, které nejsou jejich vykonavateli zcela zakódovány“⁶¹. Tato definice však není pro podskupinu náboženských rituálů, kterým se chci v této práci věnovat dostačující. Nezahrnuje v sobě totiž jejich duchovní náboj – jeden

⁶⁰ Roy Rappaport (1926-1997) byl významný americký antropolog, který se zabýval především problematikou rituálů a ekologickou antropologií

⁶¹ RAPPAPORT, R. A. Ritual and religion in the making of humanity. Cambridge 1988. Str. 24

z nejdůležitějších rysů těchto obřadů, jednou z jehož funkcí vždy bylo propojení světského světa a světa posvátného.

Jak religionista Mircea Eliade⁶² zdůrazňuje, „každý rituál má svůj božský vzor, archetyp“⁶³. Podle něj i některých dalších antropologů neexistuje pro archaického člověka žádná činnost, kterou by dříve neprovedl on nebo někdo jiný a život je opakováním již zavedených gest, jejichž hodnota vyplývá právě z toho, že reprodukuje prvotní mytický příklad. Jejich provedením se pak opakuje prvotní akt stvoření, přechod od Chaosu ke Kosmu. Ať už rituál vnikl dramatizací mýtu, či je mýtus vysvětlením toho, co se odehrává v průběhu rituálu, je těsná spojitost mezi nimi zřejmá. Oba jsou odrazem kultury, se kterou jsou spjaty, a zároveň se podílí na jejím utváření a zajištění kontinuity.

Émile Durkheim⁶⁴, jeden z pionýrů studií na téma rituál a náboženství. Rozlišil náboženské jevy na víru, která představuje systém myšlení, a rituály, které jsou jednáním, způsobem chování odvíjející se od víry.⁶⁵ Charakteristickým znakem náboženského myšlení je dělení světa na sféry profánní a sakrální. Tyto dvě sféry nejsou jasně vymezeny ani svým rozsahem ani hierarchicky, ale absolutním protikladem, ve kterém se nacházejí.⁶⁶ „Tyto dva póly zahrnují vše, co existuje, ale jeden navzájem vylučuje druhý. Posvátné věci jsou ty, které jsou chráněny a izolovány zákazy, profánní věci pak ty, jež tyto zákazy musí dodržovat a jež musí zůstat v uctivé vzdálenosti od prvních. Každá náboženská víra vyjadřuje povahu posvátných věcí a vztahů, které panují jak mezi nimi navzájem, tak mezi nimi a věcmi profánními. Rituály jsou pak pravidly chování ukládajícími člověku, jak se má chovat v přítomnosti posvátného.“⁶⁷ Tím, kdo tutu dichotomii vytváří, je společnost, která určité jevy sakralizuje. Rituál je tak především prostředkem k upevnění jednoty společnosti formou společného uctívání posvátného. Cíl rituálů, který jim skupina přisuzuje, je ve skutečnosti až druhotný.

⁶² Mircea Eliade (1907-1986) – rumunský religionista, historik a filozof náboženství, profesor na University of Chicago. Jedna z nejdůležitějších osobností světové religionistiky, je nejvíce oceňován za svou práci o šamanismu a tzv. věčném návratu, ve které vysvětlil archaickou ontologii (koncepti bytí) u předmoderních společností, které spočívá v cyklickém pojetí času a opakováním mytických vzorů.

⁶³ ELIADE, Mircea, Mýtus o věčném návratu. Přel. Eva Streibingerová. ISE, Oikoymenh. Praha 1993. Str. 21

⁶⁴ Émile Durkheim (1858-1917) – francouzský sociolog, jeden ze zakladatelů moderní sociologie. Svým myšlenkami navazuje na Rousseaua a Augusta Comta.

⁶⁵ DURKHEIM, Émile. Elementární formy náboženského života. Přel. Pavla Sadílková. Oikoymenh. Praha 2002. str. 44.

⁶⁶ Tamtéž. str. 45-47

⁶⁷ Tamtéž. str. 49

S termíny „profánní“ a „sagrální“ taktéž pracoval Arnold van Gennep⁶⁸, který se věnoval především studiu tzv. přechodových rituálů, tedy rituálů spojených s událostmi vyznačujícími v životě člověka určitou hranici, přesun z jedné životní etapy do druhé, přesun v žebříčku společenské hierarchie. Za tyto přechodové obřady můžeme označit obřady spojené s těhotenstvím, narozením dítěte, rituály dětství, zasnuby a sňatek, pohřeb, a také různé iniciační rituály různých náboženských společností. Posvátné je pro něj relativní hodnotou, měnící se v závislosti na situaci. Úkolem přechodových rituálů je zmírnit neblahý vliv, který takovéto změny stavu přinášejí do života společnosti i jedince.⁶⁹ Podle van Gennepa se většina rituálů skládá ze tří na sebe navazujících, samostatných etap, které vyznačují přechod od jednoho sociokulturního postavení k dalšímu: odloučení, pomezí a přijetí.⁷⁰ V první je účastník rituálu zbaven své pozice, kterou ve společnosti zastával před provedením rituálu, další fáze je hraniční, přechodová, kde účastník již opustil svůj stav či místo, ale zatím nepřešel do další, a v poslední fázi je rituál u konce a účastník přijímá svou novou identitu. Podobně fáze vyděluje také Victor Turner⁷¹, který dával důraz na pomezí (liminární) fázi.⁷²

Definice rituálu se liší v závislosti na autorovi a jeho zaměření. Například Durkheimův pohled na rituál se dle názoru autorky hodí více pro „západní“ náboženství a jejich jasné oddělení posvátného od profánního. Šintoismus je však náboženství, které se opírá o systém sezónních a přechodových obřadů. Jejich dodržování dávalo naději na obnovu řádu a navrácení chodu světa a pokračování života. Ve svém původu profánní činnosti se jejich oslavováním stávají sakrálními. Z toho důvodu se domníváme, že je pro tuto práci vhodný především Eliadeho pohled na rituál, jakožto na opakování stvoření, přeměnu prvotního chaosu v řád kosmu. Tento přerod můžeme spatřit i ve struktuře velké části šintoistických rituálů, tak jak ji rozděluje například Plutschow⁷³ a další.

⁶⁸ Arnold van Gennep (1873 – 1957) – francouzský antropolog, religionista a etnolog. Jeho nejznámějším dílem jsou *Les rites de passage* (Přechodové rituály), ve kterém se zabývá systematickou klasifikací rituálů.

⁶⁹ GENNEP, van, Arnold. *Přechodové rituály*. Přel. Helena Beguivinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1996. str. 20 - 21

⁷⁰ GENNEP, van, Arnold. *Přechodové rituály*. Přel. Helena Beguivinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1996. str. 19

⁷¹ Victor Turner (1920 – 1983) – britský kulturní antropolog známý pro svou práci na téma symbol, rituál a na téma přechodových rituálů, ve které dále rozvil Van Gennepovu teorii.

⁷² "Ritual." *Encyclopedia of Science and Religion*. Ed. Ray Abruzzi and Michael J. McGandy. Macmillan-Thomson Gale, 2003. eNotes.com. 2006. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://www.enotes.com/science-religion-encyclopedia/ritual>>

⁷³ Herbert E. Plutschow – (1939 – 2010) japanolog, emeritní profesor Kalifornské univerzity, autor více jak 20 publikací na téma japonská literatura, kulturní historie, folklór, kanbun a další.

Pro potřeby této práce definuji rituál následujícím způsobem: Rituál je sled gest a promluv nesoucích symbolický význam. Jejich forma je v okamžiku provádění rituálu účastníkem jasně daná a následuje v minulosti zavedený a osvědčený vzor. Účel provádění rituálu může být rozličný – od plnění náboženských potřeb a povinností, posílení společenských vazeb a prokázání respektu, až po čisté potěšení z provedení obřadu. Společně s formou se může měnit v závislosti na potřebách komunity, která jej provádí.

2.2 Šintoistické obřady a jejich struktura

Výrazem *macuri* (祭) se označují rozličné, převážně tradiční místní slavnosti hýřící všemi barvami, jež lákají návštěvníky bujarým veselím, stánky s občerstvením a ohňostroji. Obvykle se vztahují u určité svatyni či chrámu a datum jejich konání se liší oblast od oblasti a svatyně od svatyně. Velmi často doprovází oslavy počátku jara *secubun* (節分) či sklizně rýže. Pripomínají lidové jarmarky a zábavy, které doprovázely náboženské svátky a poutě v evropské tradici.

Slovo *macuri*, odvozeno od slovesa *macurau* (*macuru*), tedy sloužit, vyjadřovat úctu, ale také bavit, ve svém původním smyslu znamenalo samotný náboženský obřad. Jejich povaha se příliš nezměnila. Veselí a obětiny v podobě jídla či alkoholu vždy hrály v šintoistických obřadech důležitou roli. Bylo to něco, bez čeho by „zjevení kami“ – tedy sestoupení božstva z místa jeho přebývání (velmi často je takovým místem hora) na území, na kterém je prováděn rituál, nebylo možné. Tato „božská návštěva“ je pro šintoistické rituály typická. Přestože mnoho *macuri* dostalo v průběhu věků světskou podobu, své kořeny mají obvykle v náboženských obřadech.⁷⁴

Základní struktura většiny šintoistických obřadů je shodná. Orikuči Šinobu⁷⁵ (折口信夫), jeden z otců japonského folklorismu, je rozděluje do tří částí:

⁷⁴ Např. svátek Hanami (花見) – „Svátek pozorování květin“ – tradiční svátek jehož počátky se datují do období Nara (710-794). V závislosti na oblasti se od začátku března lidé scházejí pod rozkvetlými stromy, aby se obdivovali kráse květučích sakur (v minulosti slivoně ume), za doprovodu společné zábavy a konzumace jídla a pití. Sledování květů původně sloužilo jako forma věštby, kterou se předpovídala velikost úrody rýže a oznamovala zahájení sadby. Podrobněji viz. např. Emiko Ohnuki-Tierney, *Kamikaze, Cherry Blossoms, and Nationalisms: The Militarization of Aesthetics in Japanese History*, str. 27 - 32

⁷⁵ Orikuči Shinobu (折口信夫, 1887-1953) – japonský etnolog, folklorista, jazykovědec a básník. Profesor na univerzitách Kokugakuin a Keio. Zakladatel Japonské folklórní společnosti (日本民俗協会), autor mnoha prací na téma japonského folklóru, literatury a šintó.

1. Vyvolání kami pomocí modliteb *norito* (祝詞) či ohlášení záměru kami skrze kněze či jiné médium.
2. *Naorai* (直会) čili komunikace mezi člověkem a božstvy prostřednictvím písní a tanců.
3. Společná hostina, utvrzující pouto s božstvy, na které jsou konzumovány dřívější obětiny.

Podobné rozdělení předkládá i Herbert Plutschow ve svém díle *Matsuri* (Macuri). Používá následující termíny:

1. *Kami oroši* (神下ろし) pro fázi, ve které dochází k zjevení *kami*, buďto jeho sestoupením, či „vypuštěním“ z chrámu, jeho probuzení z klidového stavu. Tato část rituálu představuje návrat do pomyslného stavu Chaosu. Boření pořádku pak provází chování, které je v opaku k běžnému – křik, zpěv a hluk, vše v divokém tempu. Nezbytná je pro ni rituální purifikace prostoru (případně osoby/osob), do kterého má *kami* sestoupit.

2. *Kami asobi* (神遊び). Pokud *Kami oroši* představuje návrat do stavu Chaosu, pak je *Kami asobi* znovunastolením pořádku. Děje se tak za pomoci procesí, obětí, hudby a tance. Vše má mnohem ukázněnější formu a jednotlivé úkony jsou vysoce stylizované.

3. *Kami okuri* (神送り). Poslední část rituálu, která zajišťuje návrat božstva na místo, kde obvykle přebývá.⁷⁶

Další z možných pohledů na strukturu obřadu je jeho rozdělení na 4 prvky.

- Těmi jsou:
1. očista (*harai*, 払い)
 2. obětina (*šinsen*, 神饌)
 3. modlitba (*norito*, 祝詞)
 4. symbolická hostinu (*naorai*, 直会)

Takovéto rozdělení je možné aplikovat nejen okázalé slavnosti, ale i obyčejnou návštěvu chrámu, či pouhé uctění *kami* v soukromí domova.⁷⁷

Ve všech fázích obřadu se, až na modlitby, fyzicky vyskytuje v některé ze svých forem rýže. Jednotlivým podobám, které na sebe rýže v rituálu bere, se budu věnovat v následujících kapitolách.

⁷⁶ PLUTSCHOW, Herbert E. *Matsuri: the festivals of Japan*. Routledge, 1996. Str. 9 - 57

⁷⁷ ONO, Sokyō & Woodard, William P. & Sakamoto, Sadao. *Shinto: The Kami Way*. Charles E. Tuttle Co., Rutland. Vt. 1962. str. 51

3. Rýže a rituál

3.1.1 Rituální očista

Rituální čistota je jedním z elementárních prvků šintoismu. Koncept dobra a zla, tak jak je chápán v křesťansko-židovském myšlení⁷⁸, je šintoismu cizí a člověk považován v základě za dobrého. Namísto morálních hodnot stojí v popředí zájmu udržení rituální čistoty, jinými slovy pořádku věcí. Vše, co stojí mimo něj, extrémní situace, jež se nacházejí za hranicemi všednosti, jsou *kegare* (汚穢) – nečisté, kterému je potřeba se vyhnout. Rozlišuje se několik druhů *kegare*. Za nejnebezpečnější z nich bylo vždy považováno znečištění způsobené kontaktem se smrtí, dále například stykem s krví, nečistota spojená s porodem, rozličné přírodní katastrofy či. Za „nečisté“ byli považováni také lidé, jež se dopustili nějakého zločinu, incestu. Netýkalo se nutně jen jedinců, již s ním přišli bezprostředně do styku, ale mohlo být přeneseno i na ostatní členy komunity či jím mohly být zasaženy předměty, budovy i místa.

Pořádek věcí, jakož i vztah člověka s božstvy, není věčný. Působením času a kontaktem s *kegare* dochází k jeho narušení, a vzniká tak potřeba jeho pravidelné obnovy. Ta je dosažena vykonáním očistného rituálu (*harai*, 払 い), který je prvním krokem ke znovunastolení pořádku.⁷⁹ První připomínku o vykonávání rituální očisty najdeme v legendě, ve které bůh Izanagi omývá po návratu z říše mrtvých své tělo v jezeře, aby ze sebe smyl *kegare*, vzniklé kontaktem s jeho mrtvou manželkou.⁸⁰ Takováto očista celého těla se pak nazývá *misogi* (禊). V současnosti praktika není příliš často prováděna.

⁷⁸ Dualistické pojetí světa – dobro a zlo jsou jasně rozlišeny, stojí ve vzájemném striktním protikladu. Zlo je dobru podřízeno a vzniká jako jeho absence či nedostatek, nepochopení konceptu dobra. Zlo je chápáno jako jakákoliv myšlenka či čin, která je v rozporu s vůlí boha. Svůj počátek má v prvotním hříchu – stavu nesvatosti, nedokonalosti ke kterému došlo poté, co se Adam a Eva dopustili poprvé neuposlechní boha. Tento stav je vlastní všem lidem od okamžiku jejich početí.

⁷⁹ PLUTSCHOW, Herbert E. *Matsuri: the festivals of Japan*. Routledge, 1996. Str. 25 - 28

⁸⁰ Japonské mýty – Kodžiki. KRUPA, Viktor. Překlad ze slovenštiny do češtiny F. R. Hrabal. Cadpress. 2007.

3.1.2 Funkce šimenawy v rituální očiště

Za elementy s purifikační silou jsou v šintoismu považovány především sůl, voda a sake. Pokud jde o očištění prostoru či budovy, hraje jednu z hlavních rolí *šimenawa* (注連縄) – Obřadní provaz vyrobený ze stébel rýže. Tento provaz, vyrobený spletením 3, 5 nebo 7 svazků rýžové slámy, už od pradávna označuje posvátný objekt či místo. Zavěšený např. na brány torii, vstupy do svatyně, či ve vnitřních prostorech svatyně chrání před vniknutím rituální nečistoty a zlých duchů. V minulosti bylo běžné, že si šimenawu, určenou k domácímu použití (především v rámci novoroční dekorace *šimekazari*, 注連飾り) vyráběla každá domácnost sama, v současné době je však rozšířenější její nákup u specializovaných výrobců. Provaz šimenawa může být poměrně úzký a lehký, ale i velmi velkého poloměru, s vahou několika tun. Největší šimenawa je zavěšená nad hlavním vstupem do svatyně Izumo taiša⁸¹ v prefektuře Šimane, měří 13,5 metru a váží přibližně 5 tun.

Tradice stavby svatyní, pronikla do Japonska pod vlivem buddhismu, někdy v 7. století⁸², ze kterého pochází také nejstarší existující svatyně v Ise⁸³. Ještě než se tomu tak stalo, nebyly ve své původní formě svatyně nic jiného než prostor vymezený lanem šimenawa. To dokládají například i některé pasáže v kronice Nihongi. V pasáži věnované sestupu boha Ninigi no mikoto, vnuka Amaterasu, z nebeské pláně na zem je zmiňován „posvátný nebeský plot“ a „nebeská kamenná hranice“, které s sebou mají vzít bohové, doprovázející Ninigiho na zem, za účelem praktikování náboženských rituálů. Jak komentuje Aston, je to jeden z mnoha důkazů toho, že funkci svatyně plnil ve starém Japonsku kus země, který byl za tímto účelem ohraničen, aby nemohlo docházet ke znečištění posvátného území.⁸⁴

Posvátný plot (*himorogi*, 神籬) zmiňovaný v Nihongi, přežil výstavbu svatyní a je v šintoismu využíván dodnes. Obvykle je tvořen čtvercovým prostranstvím, jež v rozích

⁸¹ Izumo taiša – jedna z nejstarších a neznámějších šintoistických svatyní v Japonsku. Nachází se ve městě Izumo v provincii Šimane a je zasvěcena bohu Ókuninušimu. Záznamy z roku 950 svatyni popisují jako nejvyšší v zemi (v té době sahala do výšky 48 metrů), kdy byla založena však není známo. Kodžiki je označena za nejstarší Japonskou dřevěnou stavbu.

⁸² PLUTSCHOW, Herbert E. *Matsuri: the festivals of Japan*. Routledge, 1996. Str. 25

⁸³ Ise džingú – svatyně zasvěcená bohyni Amaterasu. Nachází se ve městě Ise, pref. Mie. Jedná se o komplex mnoha svatyní, které se soustřeďují kolem dvou největších z nich - Naikú (内宮, vnitřní svatyně) a Gekú (外宮, vnější svatyně), které jsou od sebe vzdáleny na několik kilometrů. Je možné se setkat s několika daty založení svatyně – časté je 4. století př. n. l., někdy je uváděno 3. či 5. století n. l. První budova svatyně v Naikú byla postavena za vlády císaře Tenmu (678-686). Budovy svatyní Naikú a Gekú jsou stavěny znova ve 20 letých cyklech.

⁸⁴ Nihongi : chronicles of Japan from the earliest times to A.D. 697. Překlad W.G. Aston. Rutland, Tokyo : Charles E. Tuttle. 1993 str. 81 - 82

vymezují větve stromu *sakaki* (榊)⁸⁵, případně bambusu, mezi kterými je natažena šimenawa. V prostředku stojí velká větev sakaki, ztělesňující kami, v některých případech je navíc doplněn o čtvercovou slaměnou matraci, na které je postaven tzv. *hakkjaku an* (též *hassoku an*, 八足案), stůl či platforma, využívaná pro umístění obětí.⁸⁶ Nejčastěji se využívá jako přenosný „oltář“, například při obřadu *džičinsai* (地鎮祭)⁸⁷, který bychom mohli volně přeložit jako „obřad položení základního kamene“, sloužícího k utišení božstev sídlících na místě, na kterém mají začít stavební práce.⁸⁸

Mnohé hory, řeky, skály a stromy jsou v myslích Japonců ještě stále považovány za příbytky božstev - takové objekty byly odjakživa obehnány šimenawou, aby se odlišily od okolí a poukazovaly na přítomnost božstva. Za všechny můžeme zmínit posvátné stromy (*šimboku*, 神木), stojící buďto v prostranství svatyně nebo i mimo ni, obehnané lanem šimenawa, na které jsou zavěšeny *šide*⁸⁹ (紙垂), označujícím přítomnost „božstva stromů“ *kodama* (木霊).⁹⁰ Tato místa a objekty neoznačovaly pouhé místo přebývání božstva. Byly jeho přímou personifikací a tudíž božstvem samotným.

Výše uvedené příklady jasně dokládají, že šimenawa vždy plnila v šintó důležitou rituální funkci. Ať už se jedná o místo příhodné pro vykonávání rituálu, nebo o příbytek kami, pro obojí je nezbytné permanentní udržení rituální čistoty. Šimenawa tak tvoří hranici mezi posvátným a světským, je tím, co zabraňuje průniku kegaru a zachovává rituálně čistý, posvátný stav.

3.2 Oběťina

Oběťiny jsou nedílnou součástí rituálů snad každého náboženství světa. Sloužily jako důkaz úcty k božstvům, poděkování za dosavadní přízeň i prosba o to, aby byli lidem i dále nakloněni. Obětní dary ve formě potravin jsou považovány za jedny z nejdůležitějších. Ve

⁸⁵ Sakaki – *Cleyera ochracea*. Stálezelený strom z čeledi čajovníkovitých, jeho větve a listy se používají při šintoistických rituálech. Od starověku byl považován za posvátný strom obětovávaný božstvům.

⁸⁶ SUGIYAMA, Shigetsugu. (2005). Encyclopedia of shinto. Shrine Architecture, Himorogi. Retrieved August, 2011, Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=247>>

⁸⁷ Video „Džičinsai demonsutoreešon, džičinsai no nagare o gošókaišimasu“, nahráno uživatelem mediamac22. 2009. Citováno květen 2012. Dostupné z <<http://www.youtube.com/watch?v=jN2jVxnj6ng>>

⁸⁸ ENDO, Jun. (2007). Encyclopedia of shinto. Rituals in Daily Life, Jichinsai. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1043>>

⁸⁹ pruhy bílého papíru klikatě složené, používané k rituálnímu očištění

⁹⁰ PLUTSCHOW, Herbert E. Maturi: the festivals of Japan. Routledge, 1996. Str. 11

většina náboženství existují různá tabu, spojená s nimi spojená, a také jasné předpisy, upravující jejich přípravu a vaření. Pro sakralizované potraviny existují také zvláštní výrazy, které odlišují jeho posvátnou povahu od jídla, určeného k běžné konzumaci.

K jejich obecnému označení se v japonštině používá několik výrazů. *Sonaemono* (供之物) a *kumocu* (供物), pod které spadají jak obětiny určené kami, tak buddhistickým božstvům, a *šinsen* (神饌 nebo také *mike*, 御饌), výraz, který označuje obětiny určené šintoistickým božstvům. K nejběžnějším obětem se řadí nevařená rýže, sůl, sake, některé druhy ryb, řasy, ovoce a zelenina a voda.⁹¹

3.2.1 Klasy rýže

Jednou z prvních potravinových obětí, předkládaných kami, byly *hacuho* (初穂), první klasy rýže, které se v daném roce urodily. Sklizené ještě i se stonky byly svázané do svazků a pověšeny jako oběť.⁹² Výraz se později přenesl i na první výpěstky ostatních obilnin i jiných plodin a dokonce i na úlovky, které pak byly předkládány šintoistickým božstvům. S postupným ústupem rolnictví se i potravinové obětiny, především v městských oblastech, změnil v peněžní dary, kterým se začalo říkat *hacuhorjó* (poplatek prvních klasů, 初穂料)⁹³. S *hacuhorjó* se můžeme nejčastěji setkat ve svatyních, a to v podobě obálek s nápisem „*hacuhorjó*“. Používají se při placení za služby, poskytnuté svatyní při vykonávání různých přechodových rituálů, jako jsou například *hacumijamairi* (初宮参り), *šiči go san* (七五三), svatba nebo i rituálu džičinsai. Velmi zajímavou ukázkou přerodu této tradice do moderní podoby je obliba pětijenové mince s vyobrazením rýžových klasů mezi modlícími se návštěvníky svatyně a chrámů.

⁹¹ IWAI, Hiroshi. (2005). Encyclopedia of shinto. Offerings and Talismans, Shinsen. Citováno srpen, 2001. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=336>>

⁹² SAITÓ, Michiko. (2005). Offerings and Talismans. Hatsuho. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=326>>

⁹³ „Hatsuho“. Buritanika kokusai daihyakka jiten. Shoukoumoku denshi jisho han. Britannica Japan. 2008

3.2.2 Moči

Rýžové koláčky *moči* (餅) patří k dalším rýžovým produktům, používaných v šintoistických rituálech. Asi nejtypičtější je jejich varianta *kagami moči* (zrcadlové moči, 鏡餅), které lze během novoročních svátků nalézt snad v každé domácnosti. Obvykle sestávají ze dvou okrouhlých moči, jednoho většího a druhého menšího, které jsou na sobě posazené.⁹⁴ Vrcholek pak zdobí druh citrusu zvaný *daidai* (橙)⁹⁵.

Důvodem, kvůli kterému jsou tyto koláčky nazývány „zrcadlové“, je patrně dávná víra v posvátnost zrcadel, která je založená na jejich vztahu k bohyni Amaterasu⁹⁶. Po jejím útěku do jeskyně, ve které se skryla po incidentu s bratrem Susanooem, nastává na zemi rákosových planin tma. Zem se tak symbolicky vrací zpět do „chaosu“. Teprve když Amaterasu, vylákána ostatními bohy, vykoukne z jeskyně a spatří svůj vlastní odraz v zrcadle, vyjde ven. Dochází tak k jejímu symbolickému přerodu, uzavření cyklu.

To, že Nový rok byl chápán jako jeden z nejdůležitějších dní spojených s bohy slunce⁹⁷, potvrzuje také zvyk první novoroční návštěvy chrámu či svatyně, tzv. *hacumóde* (初詣), který má pravděpodobně původ v tzv. *tošigomori* (年籠り), zvyku strávit poslední noc v roce zavřený ve svatyni zasvěcené rodinnému božstvu udžigami a následné první návštěvě svatyně či chrámu.⁹⁸

S novým rokem je také spojená konzumace polévky *Ozóni* (お雑煮), vývaru, který obsahuje zeleninu a koláček moči. Polévka je díky moči považována za jídlo, které symbolizuje štěstí a naději.

⁹⁴ „Kagamimochi“. Koujien dai roku han. Iwanami shouten. 2008

⁹⁵ Daidai – druh nahořklého citrusového plodu. Jeho původní význam znamená „mnoho generací“ (psáno znaky 代々) a symbolizuje zdar a rozkvět rodu.

⁹⁶ Na ten poukazuje i pasáž z Ninigihho sestupu na zem, ve které mu Amaterasu předává zrcadlo se slovy „chovej k němu úctu, jako ke mně samotné.“

⁹⁷ KINSLEY, David R. The goddesses' mirror: visions of the divine from East and West. SUNY Press. 1989. Str. 87 „History of sake“. A comprehensive guide to Japanese sake. Japan Sake and Shochu makers association. 2011. Citováno květen 2012. Dostupné z < http://www.japansake.or.jp/sake/english/pdf/no_10.pdf>

⁹⁸ ENDO, Jun. (2007). Rituals in Daily Life, Hatsumode. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1069>>

3.2.3 Sake

Mezi další produkty z rýže, hojně využívané k obětinám, patří také sake, nazývané *miki* (御酒)⁹⁹. Historie výroby alkoholického nápoje z rýže je stará téměř jako samotné její pěstování. První záznamy o jeho konzumaci pochází z čínských kronik z doby asi 3. století n. l., které zmiňují zvyk prehistorických Japonců konzumovat alkohol vyrobený z rýže při oplakávání svých mrtvých.¹⁰⁰ První saké bylo vyráběno žvýkáním rýže a jejím následným vyplivnutím do nádoby. Enzymy obsažené ve slinách se následně postaraly o fermentaci, metodou, která byla opuštěna s objevením ušlechtilé plísně *kódži* (麹)¹⁰¹. Takovéto saké se nazývalo *kučikamizake* (口噛み酒).¹⁰²

Sake zmiňují na svých stránkách kroniky Kodžiki i Nihonšoki a dá se předpokládat, že si velmi brzy našlo svou cestu i do šintoistických rituálů. V dávných dobách bylo produkováno přímo ve svatyni, v síni zvané *sakadono* (酒殿), určené speciálně k tomuto účelu.¹⁰³ Je jedním z purifikačních elementů, slouží jako obětina božstvům a jeho konzumace při hostině *naorai* vytváří pouto mezi člověkem a božstvem i mezi lidmi samotnými. Rituální konzumace saké se obecně nazývá *šinšu haitai* (神酒拝戴), tedy společná konzumace posvátného sake. Běžně doprovází například rituál *Džičinsai*. Další z tradic spojených s tímto rýžovým nápojem je například *sangu* (散供), zvyk rozhazování obětí – rýže, saké, kousků bavlněné látky či peněz – k uctění místních božstev. Obětiny jsou obvykle rozházeny do čtyř rohů a středu místa, kde se rituál odehrává. Věří se, že tato praktika má očistný charakter.¹⁰⁴

⁹⁹ Miki – uctivý výraz pro sake, označuje alkohol, určený k obětování božstvům. Společně s rýží a solí by mělo být vždy přítomno mezi obětinami.

¹⁰⁰ 87 „History of sake“. A comprehensive guide to Japanese sake. Japan Sake and Shochu makers association. 2011. Citováno květen 2012. Dostupné z <http://www.japansake.or.jp/sake/english/pdf/no_10.pdf>

¹⁰¹ Plíseň kódži – ušlechtilá plíseň, používaná k fermentaci sójových bobů a výrobě alkoholu.

¹⁰² HARPER, Philip. The Insider's Guide to Saké. Kodansha International. 1998. Str. 17

¹⁰³ „Miki“. (1997). Basic terms of shinto. Institute for Japanese Culture and Classics, Kokugakuin University. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/bts/bts_m.html#miki>

¹⁰⁴ „Raisu shawaa“. Jinja no susume – kannushi no hitorigoto. 2012. Citováno červen 2012. Dostupné z <<http://jinjakannushi.blog89.fc2.com/>>

3.3 Symbolická hostina

Symbolická hostina naorai je popisována jako společná hostina člověka a boha, ačkoliv přímá účast božstva na konzumaci se nepředpokládala.¹⁰⁵ Hostina je součástí většiny rituálů. Konzumovány jsou obětiny předložené božstvům, a to buďto přímo během rituálu, nebo s časovým odstupem. První z variant bývá běžnější.

Velmi častou je konzumace saké, kterou můžeme vidět například v rituálech Džičinsai a dalších. V případě slavnosti konané v prostorách chrámu, se kněží a důležití hosté sejdou, aby si vychutnali pár doušků alkoholu a společné jídlo.¹⁰⁶

Existují různé variace rýžového vína – bílé a černé (široki a kuroki) – ta byla od nejstarších dob konzumována při příležitosti rituálů Niinamesai a Daidžósai, kdy je pil sám císař. Jsou obětována také při obřadu *Kannamesai* (神嘗祭) ve Velké svatyni v Ise.¹⁰⁷

Zajímavá je také konzumace rýže během svatby. S rýží se při svatbě a svatebním obřadu setkáváme v několika situacích a ve většině případů je to v podobě saké.

Nejprve proběhlo oficiální setkání, mezi potencionální nevěstou a ženichem (tzv. *miai*, 見合).¹⁰⁸ Pokud bylo úspěšné, následoval rituál *sake-ire* (přinesení sake, 酒入れ, v některých oblastech také zvaný *taru ire*, 樽入れ – donesení soudku), slavnost pití sake, kde došlo k dohodnutí svatby. Při této příležitosti byli přítomni pouze členové užší rodiny, postupem času však byli zváni i příbuzní a slavnost byla brána jako oficiální oznámení zasnub.¹⁰⁹

Rýžové víno či rýžové koláčky moči také figurovaly jako jeden z nejčastějších darů, jež provázely celý proces svatby od zasnub až po první společné návštěvy domu rodičů novomanželi. K samotnému uzavření sňatku nebylo potřeba formálního posvěcení kněze ani jiné náboženské autority.¹¹⁰ Formální obřad ostatně není nutný ani dnes. Ve starém Japonsku

¹⁰⁵ ASTON, W. G. Shinto: the ancient religion of Japan. Harvard University. 2004. Str. 210

¹⁰⁶ ONO, Sokyō. ONO, Sokyō & Woodard, William P. & Sakamoto, Sadao. Shinto: The Kami Way. Charles E. Tuttle Co., Rutland. Vt. 1962. str. 57

¹⁰⁷ SUZUKI, Kentarō. (2005). Offerings and Talismans, Shiroki, Kuroki. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=337>>

¹⁰⁸ *Miai* – formální setkání dvou svobodných lidí, pořádané za účelem jejich seznámení a zvážení možného sňatku. Nejprve proběhlo vybrání vhodných a kompatibilních kandidátů. To měl obvykle na starosti nakódo – dohazovač. Samotnému setkání byli často přítomni, kromě dvojice, také jejich rodiče, či opatrovníci a právě dohazovač nakódo. V mnoha případech šlo o pouhou formalitu a dvojice spolu často nepromluvila jediné slovo. Hlavní roli měl nakódo, který vyzdvihoval přednosti obou z páru.

¹⁰⁹ OTO, T. Folklore in Japanese life and customs. Tokyo : Kokusai bunka shinkokai. 1963. 1. vyd. Str. 56

¹¹⁰ EARHART, H. B. *Náboženství Japonska: Mnoho tradic na jedné svaté cestě*. Překlad Heřman, Robin. Prostor. Praha. 1999. 130

k jeho uzavření stačilo pouze provedení obřadu *san san kudo* (tři tři devět krát, 三々九度), čili vypití tři číší sake třemi doušky z lakované misky speciálně k tomu určené. Po něm mohly následovat ještě další obřady ve svatyni, či jej oznámit předkům před domácím oltářem. Právní platnost celému aktu dodalo teprve uzavření smlouvy mezi rodinami.¹¹¹ V současnosti se pod vlivem západu součástí obřadu stalo nejen obřadné pití sake, ale také vzájemné navlékání prstýnků, tak, jak jej známe z našich tradic.¹¹²

Obřad pití sake je v současné době standardizován pravidly, vytvořenými školou etikety Ogasawara (*Ogasawara rjú*, 小笠原流)¹¹³, původně se však způsoby provedení lišily v závislosti na oblasti. V některých případech se obřad odehrával přímo během svatební hostiny, častěji se však odehrával v odděleném pokoji, za zástěnami, pouze za přítomnosti páru a „dohazovače“ nakódo.¹¹⁴

Poslední tradice spojená s konzumací obětin, kterou zmíníme, je *kagami biraki* - doslova otevření zrcadla (鏡開き) – tedy rozlomení novoročního *kagami moči*. Tradičně připadá na 11. ledna, což je více než týden po skončení novoročních slavností. Překvapivě to není pouze rýžový koláček, co je „otevíráno“. *Kagami biraki* referuje také k načnutí soudku sake a je tak oslavou konce období abstinence. Poprvé se tento zvyk objevil na začátku devatenáctého století a nabývá na popularitě.¹¹⁵

¹¹¹ OTO, T. Folklore in Japanese life and customs. Tokyo : Kokusai bunka shinkokai. 1963. 1. vyd. Str. 56

¹¹² Videá „Japanese Wedding (Shinto Rite) Part 1“, nahráno uživatelem TheRubenshirai. 2010, a „Japanese Traditional Wedding“, nahráno uživatelem ksonictv, 2010. Dostupné z <http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=iimmLL184PY#t=309s> respektive <http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=PJ6ucR33gm4#t=118s>

¹¹³ Ogasawara rjú – škola položila základy japonské etikety chování, její učení zahrnuje například způsoby uklánění se, jezení atd.

¹¹⁴ OTO, T. Folklore in Japanese life and customs. Tokyo : Kokusai bunka shinkokai. 1963. 1. vyd. Str. 56

¹¹⁵ „Sake Barrel Ceremony „Kagami Biraki“. Gekkeikan. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://www.gekkeikan.co.jp/english/products/kagami-biraki.html>>

4. Obřady spojené s pěstováním rýže

4.1 Muši okuri

Hmyz byl vždy jedním z největších původců strachu mezi japonskými zemědělci pěstujícími rýži. Přemnožené kobylky dokázaly bez problémů zlikvidovat celou úrodu a tím ohrozit život celé komunity. Proto s nimi muselo být naloženo stejně jako s jinými zlými silami, které v myslích Japonců ohrožovaly vesnici a její životní cyklus. Na ochranu plodin před hmyzem a ze zajištění jejich bezproblémového růstu se vyvinul svébytný zvyk, jenž se každé léto dodržoval po celém Japonsku po stovky let¹¹⁶. S vývojem technologií přestala být podobná ochrana aktuální a na obranu plodin před hmyzem a jinými škůdci se začalo využívat pesticidů a insekticidů. Přesto tento rituál nadobro nezmizel a v mnohých venkovských oblastech se před přibližně dvaceti lety dočkal obrody.¹¹⁷ Přestože je *muši okuri* (虫送り) v současnosti rituálem téměř neznámým, pomalu se mu začíná dostávat zasloužené pozornosti jak od místních obyvatel, tak i od širší veřejnosti.¹¹⁸ V minulosti důležitý obřad, jenž vesničanům dával naději, že jejich úroda rýže přežije bez úhony až do sklizně, je v současné době především zábavnou podívanou a způsobem stmelení komunity.

Muši okuri doslova znamená „odehnání hmyzu“. Tato slavnost nemá pevně stanovený termín konání, obvykle se však koná někdy v období od května do srpna.¹¹⁹ Provedení se oblast od oblasti mírně liší, obvykle se však účastníci, poté co se pomodlí v místní svatyni či chrámu, vydají po setmění s hořícími pochodněmi v ruce a podél rýžovišť směrem k okraji vesnice. V některých případech je tato pouť doprovázena bubeníky, hráči na píšťalku či zvonky: „Poté, co se pomodlí k božstvu ve vesnické svatyni, vypraví se na rýžoviště s hořícími pochodněmi v ruce a za doprovodu píšťalek a bubínků křičí: „*Okutta, okutta; Ten made okutta!*“¹²⁰; jindy se písně na odehnání hmyzu provádí ještě před pochodem.¹²¹ Když

¹¹⁶ U Jata no mušiokuri slavené ve městě Tokoname, pref. Aiči je uváděna tradice, stará 800 let; Gošowara, pref. Aomori, datuje první písemný záznam tradice do roku 1627 (záznam v Eiroku nikki, 永禄日記).

¹¹⁷ Příkladem může být Muši okuri vykonávané ve městě Suzuka, prefektura Mie

¹¹⁸ O čemž napovídá fakt, že se muši okuri objevují mimojiné i v reportážích mnohých celonárodních novin

¹¹⁹ „Mushokuri“. Meikyo kokugo jiten. Kitahara, Yasuo and Taishukan. 2002–2008.

¹²⁰ MATSUHARA, Iwao. On Life and Nature in Japan. The Hokuseido Press. Tokyo. 1964. 126

¹²¹ Suzuka ši, Prefektura Mie, video 箕田虫送り (Mida mushi okuri), nahráno uživatelem shinyamaximus. 2009. Citováno srpen, 2011. Video ke zhlédnutí na <http://www.youtube.com/watch?v=3Ctn9kBw6C8>

dojde procesí na konec vesnice, jsou pochodně odhozeny na jednu velkou hromadu¹²². Provedením slavnosti dojde k symbolickému vyhnání škůdců za hranice vesnice a ochraně budoucí úrody.

V některých oblastech jsou „za přispění celé vesnice vyráběny obrovské loutky z rýžové slámy. Ty jsou pak za zpěvu *nenbucu* (念仏)¹²³ páleny“¹²⁴ Tento zvyk je například dodržován ve městě Gošowara v prefektuře Aomori, či ve městě Tokoname v prefektuře Aiči. Slaměné loutky, které jsou zde páleny, symbolizují bojovníka Sanemoriho sedícího na koni. Sanemori byl poražen, když jeho kůň při boji zakopl a upadl do rýžového pole. Sanemoriho duše se pak, hnána zlobou, změnila na hmyz, pustošící rýžoviště. Procesí, které prochází poli se zapálenými pochodněmi v ruce, láká světlem hmyz, aby jej pak, spolu se slaměnými loutkami spálilo.¹²⁵

Funkci ochrany budoucí úrody před škůdci z přírody má také *Tori oi macuri* (鳥追い祭り, Slavnost vyhánění ptactva), festival, který se obvykle slaví v rámci oslav *košógacu* (小正月, Malý nový rok)¹²⁶, završujících novoroční svátky. Podle lunárního kalendáře připadal na polovinu prvního lunárního měsíce (přibližně půlka února) a byl zasvěcen rituálům majícím za účel zajištění bohaté úrody.

Tori oi macuri představuje rituální odehnání ptáků, kteří by jinak vyzobali zasazené sazenice rýže. Samotné vyhánění se provádělo kupříkladu bubnováním¹²⁷, jako tomu je například při Tori oi macuri ve městě Nakanodžó (prefektura Gunma), kde se rituál slaví již více než 400 let, či tlučením velkých borovicových holí do země, jak je tomu při rituálu *Cukihama no enzunowari* (月浜のえんすのわり)¹²⁸ ve městě Higašimacušima (prefektura Miyagi). Přechodem

¹²² Tonšo čo, Šódošima, prefektura Kagawa. „A Ceremony to Send Insects Off --"Mushi Okuri". Candle-night. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://www.candle-night.org/en/candle-story/a-ceremony-to-send-insects-off.html>>. Video 2010 年肥土山虫送り (Nisen junen Hitoyama mushi okuri), nahráno uživatelem olivesima. 2010. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <<http://www.youtube.com/watch?v=geyXvJS-DJw>>

¹²³ Nenbucu – opakování jména buddhy Amitháby „Namu Amida bucu“, které má recitujícímu zaručit spásu.

¹²⁴ HALLDÓR, Stefánsson. On structural duality in Japanese conceptions of death, Collective forms of death rituals in Morimachi. *Ceremony and Ritual in Japan: Religious Practices in an Industrialized Society*. Routledge. 1995. Str. 94

¹²⁵ „Mushii to himatsuri“. Okutsugaru. Citováno srpen, 2011. Dostupné z <http://www.okutsugaru.com/shichoubetu/goshogawara/mushitohimatsuri.html>

„Yata-no Mushi Okuri“. Matsuri Hosaku. Japan National Tourism Organisation. Citováno srpen, 2012. Dostupné z <http://www.jnto.go.jp/eng/indepth/cultural/kie/matsuri/kie_matsuri_03.html>

¹²⁶ Košógacu – slavnosti završující oslavy nového roku. Slaví se v polovině února a jsou spojené s rituály, které mají zajistit bohatou úrodu.

¹²⁷ „Tori oi macuri“. Nakanojo machi no gyoji. Nakanojo Town Website. Citováno červen 2012. Dostupné z <<http://www.town.nakanojo.gunma.jp/4-keizai/event/gyouji.shtml>>

¹²⁸ „Cukihamské rozbíjení hnízd“

ke gregoriánskému kalendáři došlo k posunu v období oslav a v současnosti tori oi macuri probíhají v období od půlky ledna do poloviny února. Některé z těchto slavností, konkrétně macuri slavené v městě Higašimacušima a slavnost slavený v rámci *Kamigó no košógacu gjódži* (上郷の小正月行事)¹²⁹, dodržovaný ve městě Nikaho, prefektura Akita, se dostaly na seznam Japonského nehmotného lidového kulturního dědictví (無形民俗文化財, Mukei minzoku bunkazai)¹³⁰.

4.2. Niiname sai - oslava první úrody

Oslava první úrody, *Niiname sai* (新嘗祭)¹³¹, je vykonávána v listopadu v císařském paláci i ve svatyních po celé zemi. Je jedním z nejdůležitějších šintoistických rituálů spojených s oslavami úrody. Zmiňují ji obě z nejstarších japonských kronik, a to jak v části věnované Éře bohů¹³², tak rovněž v záznamu na rok čtyřicátý v části Nintoku.¹³³ *Saišin* (際神), tedy božstvo, kterému je rituál zasvěcen, je *Takamimusubi no kami*. To je jedním ze tří hlavních šintoistických božstev, které je navíc úzce spojeno se vznikem Japonska.¹³⁴

Rituál byl původně slaven v jedenáctém měsíci lunárního kalendáře, ale s přechodem na gregoriánský kalendář v roce 1873 se datum jeho oslav změnilo na 23. listopad. Počátky jeho oslav se datují pravděpodobně do období Jajoi, tedy samého počátku pěstování rýže v Japonsku.¹³⁵

Kromě poděkování zemědělců za dobrou úrodu, nabízejí někteří autoři i jiný výklad. Podle něj je v Nihonšoki vykonání rituálu Niiname spojeno s nástupem císaře na trůn. „V

¹²⁹ „Oslavy košógacu v oblasti Kamigó“ doprovází je např. tradice sadby rýže na zasněžených polích, výstavba slaměných chatrčí a jejich pálení místními dětmi, či slavnost vyhánění ptactva.

¹³⁰ Lidové kulturní dědictví – obyčejy, slavnosti, písně, lidové umělecké techniky, zvyky spojené s jídlem, prací atd. nezbytné pro pochopení role a vlivu tradice na každodenní život japonců

¹³¹ Niinamesai – doslova lze přeložit jako „slavnost ochutnání nové úrody“

¹³² „když Amaterasu ómikami laskavě provedla niiname“

Éra bohů – oddíl Kodžiki a Nihongi, věnující se nejstaršímu, legendárnímu období japonských dějin.

¹³³ "V měsíci oslav Niiname, jelikož byl den hodování, se sake podávalo dvorním dámám"

Část Nintoku – 11. Kapitola věnována císaři Nintoku. Podle kroniky jeho vláda spadala do období 313–399 n. l.

¹³⁴ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Rice as self. Princeton University Press. 1994. Str. 46

¹³⁵ NAKANISHI, Masayuki. (2007) State Rites, Niiname sai. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011.

Dostupné z < <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=890>>

mýtu o Ninigim a princezně Ko no hana sakuja¹³⁶ zakládá (Amaterasu) posvátná pole a zavádí pravzor oslav úrody. ...Niiname je provedeno až poté, co byly vysloveny pochybnosti o legitimitě potencionálních následovníků, kteří byli výsledkem svazku mezi nebeským a pozemským stvořením. První Oslava první úrody tak potvrzuje právo následovníků na trůn.¹³⁷ Toto tvrzení podporuje i tzv. „První ceremoniální obětiny rýže novým císařem“, rituál spojený s nástupem nového císaře na trůn (Daidžósai, 大嘗祭).

Během samotné oslavy Niiname nabízí císař potravinové obětiny (dvakrát, poprvé v podvečer dne 23. listopadu a podruhé při na úsvitu následujícího dne) bohyni Amaterasu i dalším kami, které sestávají ze sake, rýžové kaše a vařeně rýže pocházející z nové sklizně. Dále provádí rituální očistu a následně opět připravuje potraviny k ranním obětinám.¹³⁸

Obřad Oslavy první úrody je soukromě¹³⁹ konán císařskou rodinou i v současnosti a zároveň se k jeho výkonu připojují také nesčetné šintoistické svatyně po celém Japonsku.

4.3 Daidžósai – císařský korunovační rituál

Asi nejkontroverznějším rituálem spojeným s pěstováním rýže je obřad *Daidžósai* (大嘗祭, někdy také jako Ónamesai). Řadí se ke státním rituálům a byl vždy považován za jeden z nejdůležitějších rituálů spojených s nástupnictvím na trůn. Obřad, při kterém jsou provedeny první ceremoniální obětiny rýže novým císařem, završuje proces nástupu nového panovníka. Je vystavěný na lidových rituálech slavností sklizně starověkého Japonska a v průběhu času se vyvíjel a měnil. První historicky doložitelné provedení Daidžósai proběhlo v roce 673 při nástupu císaře Tenmua¹⁴⁰, poslední byl vykonán 1990 jako součást korunovačních ceremonií

¹³⁶ Ko no hana sakuja hime – bohyně hory Fudži, je jí zasvěcena svatyně Asama (浅間神社) ve městě Fudžinomija, pref. Šizuoka. Manželka boha Ninigihho, pro svůj krátký život je symbolem prchavosti krásy a života.

¹³⁷ EBERSOLE, Gary L. Ritual Poetry and the Politics of Death in Early Japan. Princeton University Press. 1992. Str. 103

¹³⁸ NAKANISHI, Masayuki. (2007) State Rites, Niiname sai. Encyclopedia of shinto. Citováno srpen, 2011. Dostupné z < <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=890>>

¹³⁹ Niinamesai patřil tradičně k hlavním šintoistickým rituálům prováděným císařem, jakožto nejvyšším šintoistickým kněžím. Po odloučení náboženství od státku, ke kterému došlo po 2. světové válce v roce 1948, je Niinamesai císařem prováděn pouze jako soukromý obřad. U široké japonské společnosti nastoupil na jeho místo v roce '48 Den práce (勤労感謝の日, Kinró kanša no hi), který je státním svátkem a slaví se rovněž 23. listopadu.

¹⁴⁰ List of Daijosai. Kokugakuin digital museum. Citováno červen 2012. Dostupné z < <http://k-amc.kokugakuin.ac.jp/DM/auth/dl->

císaře Akihita. Časově připadá oslava Daidžósai už od samého počátku na konec listopadu, po skončení doby smutku za předešlého císaře a okamžitě po provedení korunovace (sokui no rei, 即位の礼), a celá událost trvá několik dnů. Termín rituálu se shoduje s rituálem Niinamesai. Přestože se na první pohled jeví pouze jako jeho grandióznější verze, vždy vzbuzoval a stále vzbuzuje mezi vědci obrovský zájem. Ačkoliv se jedná o korunovační rituál a má tak mezi jinými obřady výjimečné postavení, mnoho z jeho významu a symboliky je téměř úplně skryto před veřejností. Podrobnosti jeho průběhu jsou známy pouze císaři a několika vysoce postaveným kněžím.

Přestože není přesný průběh obřadu známý, přiblížíme alespoň jeho základní osnovu. Příprava na slavnost začíná již na jaře, kdy jsou věštbou vybrána dvě místa, na kterých je vypěstována rýže, k tomuto obřadu určená. Jedno je nazýváno *Juki* (悠紀)¹⁴¹, druhé *Suki* (主基)¹⁴². Jim odpovídají dvě budovy, za tímto účelem vystavěné na pozemcích pálce, známé jako *Juki den* (悠紀殿) a *Suki den* (主基殿), v nichž se slavnost odehrává.¹⁴³ Rýže, která je pěstována na posvátných polích, musí být pečlivě chráněna před rituálními nečistotami. Rituální purifikace je v tomto rituálu velmi důležitým elementem. Vše, co je s ním spojené, musí být důrazně odděleno od rituální nečistoty – rýže i pole, na kterých byla vypěstována; prostory, ve kterých se rituál provádí (budovy jsou nově postaveny čistě za tímto účelem), i samotná osoba, která jej vykonává. Přestože délka a detaily prošly historickými změnami, v základě se ceremoniál skládal z následujících částí:

„Pacifikace duše“ – *činkonsai* (鎮魂際), někdy je tato fáze nazývaná také
mitamašizume (御霊静め)

Obětování nové úrody rýže božstvům – *šinsen* (神饌, či také *kjósen*) – obětiny

Společné přijímání obětí – *naorai* (直会) – „společné stolování“ císaře a božstev
a *utage* (宴) – „spolustolování lidí“, tedy hostina
pořádaná císařem.

media:jsessionId=411803A404291484E4105DF5CFDCDDCD?data_id=59982&data_no=59982&version=0&mime_type=application/pdf&filename=EOS091126J.pdf>

¹⁴¹ Juki znamená „posvátné sake“, v případě Daidžósai pak „místo, na kterém je posvátné sake, nová úroda obětována“

¹⁴² Suki má význam „následující“, tedy následující místo, na kterém je posvátné sake a úroda obětována

¹⁴³ OHNUKI-TIERNEY, Emiko. The Emperor of Japan as Diety (kami). Ethnology Vol. 30, No. 3. University of Pittsburgh. 1991. Str. 200

První část rituálu, činkonsai, se odehrává den před obětováním nové sklizně. Cílem bylo zabránění úniku duše z těla, posílení duše nového císaře a její uvedení do harmonického stavu.¹⁴⁴ Tato „pacifikace“ či „obnova“ duše, by mohla být spojená s mýtem o útěku bohyně Amaterasu do jeskyně, kde se schovala poté, co její bratr zpustošil nebeská rýžová pole a svrhl hřebce staženého z kůže do nebeské přádelny. Podle Kodžiki při tomto incidentu umírá nebeská přadlenka, Nihongi nabízí verzi, ve které je zraněna samotná bohyně slunce. Orikuči Šinobu přišel s teorií, podle které je to právě bohyně slunce, kdo umírá.¹⁴⁵ Po útěku do jeskyně následuje její znovuzrození, navrácení původní síly.

Činkonsai se běžně prováděl každý rok při zimním slunovratu – v době, kdy duše císaře, potomka bohyně sluce, slábla, sdílí s mýtem mnoho podobností. Může být považován za ascendenční rituál, který se má provádět za účelem přijetí duše Amaterasu, a tím i obnovení nároku na císařský trůn.¹⁴⁶

Následující den přechází rituál do své druhé fáze. Ta se odehrává v *Daidžógú* (大嘗宮), „svatyni“ sestávající z hal Juki den a Suki den. V každé z nich je umístěn tzv. *Šinza* (新座, božské sedátko), objekt vyrobený z rohoží tatami a konstrukcí podobných postelí¹⁴⁷. Jeho význam v tomto rituálu je neznámý. Císař se na něj během celého rituálu neusadí, a názory na to, komu je určený se různí. Někteří autoři v něm spatřují trůn, podle jiných, kteří upřednostňují symboliku společné hostiny, je jeho role z rituálu zanedbatelná a má sloužit pouze jako symbol pohostinnosti a místo odpočinku pro božstva, kterým je obřad zasvěcen (to

¹⁴⁴ BLOCK, Felicia G. The Enthronement Rites, The Text of Engishiki, 927. Monumenta Nipponica, Vol. 45, No. 3. Sophia University. 1990. Str. 307

¹⁴⁵ ORIKUCHI, Shinobu. Jodai Sogi no Seishin. Orikuchi Shinobu Zenshu, 20. Chuo Koronsha. 1956. Str. 353-54

¹⁴⁶ To je založeno mimo jiné na teoriích, podle kterých staří Okinawané věřili, že do dítěte přechází po smrti prarodičů jejich duše, a také na teorii incestu v „císařské linii“ či spíše jejich božských zakladatelů, v jejichž řadách byl poměrně běžný. Podle ní byl incest způsobem, jak zaručit jednotu „krve“, která proudí v císařském rodě, posílit a rituálně ji očistit znovuzrozením duší prarodičů. Další teorii „pacifikace“ duše nabízí Ohnuki. Podle ní dochází k pacifikaci pohlavním stykem (o kterém má napovídat i přítomnost dvorní dámy). Připodobnění sexuálního aktu k polním pracem je čtené v mnoha kulturách a ani v Japonsku tomu, podle Ohnuki nebylo jinak. Daidžósai je tak symbolickým ztělesněním jednoty jídla, jeho konzumace, rituálu, zemědělské produkce a lidské reprodukce.

MURAKAMI, Fuminobu. Incest and Rebirth in Kojiki. Monumenta Nipponica, Vol 43, No 4. Sophia University. 1988. Dostupné z < www.jstor.org/stable/2384797 >

OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Rice as self. Princeton University Press. 1994

¹⁴⁷ Šinza je velká pohovka, vyrobená z tatami. Je umístěna tak, aby hlava směřovala k jihu a nohy k severu. Základna pohovky je vyrobena sestavením tatami konci k sobě, které vytvoří prostor 3 stopy široký a 12 stop dlouhý. Na ní jsou umístěny dvě tatami, 3 stopy široké a 9 stop dlouhé. Výška této pohovky dosahuje přibližně poloviny výšky běžné postele. Je celá zakryta tkaninou, vyrobenou z bílého, surového hedvábí, které je známé jako ofusama.

HOLTOM, D. C. The Japanese Enthronement Ceremonies. Monumenta Nipponica Monographs 47. Tokyo Sophia University. 1972. Str. 94-96

odpovídá struktuře běžného šintoistického rituálu), existují také teorie manželské lože (Ellwood, *The Feast of Kingship: Accession Ceremonies in Ancient Japan*) a další.¹⁴⁸

V každé z hal proběhne postupně rituální přijetí potravy císařem za symbolické účasti božstva. Před půlnocí nejprve v hale Juki den, druhý den po půlnoci do úsvitu v Suki den.¹⁴⁹ Potraviny jsou podávány na nádobí vyrobeném z dubových listů a zachovávajícím formu, kterou mělo v samotném počátku uctívání.¹⁵⁰ Použití dubových listů spolu s faktem, že na stavbu hal není použito jediného kusu železa, může naznačovat, že počátek rituálu je mnohem starší než uváděné 7. století a mohl by sahát až do samotných počátků pěstování rýže v Japonsku.

Prvek obětin a jejich konzumace představuje v Daidžósai zásadní odlišovací prvek, který nenalezneme u jiných korunovačních rituálů. Fáze obětování nové úrody rýže šintoistickým božstvům navíc představuje centrální část celého rituálu a je také prosbou o projevení přizneně národu a zajištění blahobytu země.

Poslední je fáze Utage. Ta uspořádaná na počest korunovace císaře Taišó (大正天皇, Taišó tennó)¹⁵¹ trvala celé dva dny a přitáhla pozornost dokonce i dobového zahraničního tisku. V článku ze 13. listopadu 1915 se o ní zmiňují *The New York Times* a už sám jeho podtitulek je překvapující: „Poslední korunovační rituál v Kiotu byl započat – Mikado se tajuplného ceremoniálu Daidžósai kvůli Wilsonovi nezúčastní.“¹⁵² Z článku můžeme usuzovat, že účast nově nastupujícího císaře na všech částech rituálu není nutná.

Otázku významu rituálu Daidžósai si pokládalo nespočet vědců. Teorií a pokusů o interpretaci se objevilo mnoho, zatím však žádná nepřinesla uspokojivou odpověď. Představit alespoň hlavní z nich v plném rozsahu a s dostatečným kontextem, však není v možnostech

¹⁴⁸ BLACKER, Carmen. *The Shinza or God-seat in the Daijosai – Throne, Bed or Incubation Couch?*. *Japanese Journal of Religious Studies*. Vol 17. Nanzan Institute for Religion and Culture. 1990. Str. 180

¹⁴⁹ MAYERS, Adrian C. *On the Gender of Shrines and the Daijosai*. *Japanese Journal of Religious Studies*. Vol 19. No. 1. Nanzan Institute for Religion and Culture. 1992.

¹⁵⁰ Video 大嘗祭(Daijosai) Daijo-sai festival (a festival to celebrate the succession of an emperor), nahráno uživatelem saburaix. 2012. Citováno červen 2012. Dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=YNh1zFC1_h0>

¹⁵¹ Císař Taišó (1879 – 1926) vládl 1912 – 1926, v období kdy pokračovala bouřlivá modernizace japonska započatá nástupem císaře Meidžiho, jeho otce, na trůn.

¹⁵² „Last Coronation Rite Is Begun in Kioto. Mysterious Daijosai Ceremony Not Attended by Mikado-Emperor Thanks Wilson.“. *The New York Times*. November 13, 1915. Dostupné z archivu *The New York Times*. Citováno květen 2011.

této práce. Většina z dosud představených teorií se alespoň částečně shoduje v několika bodech. Těmi jsou: smrt a znovuzrození (blíže např. Orikuči Šinobu, Daijósai no hongu), incest (Murakami Fuminobu, Incest and Rebirth in Kojiki), obnovení legitimacy následnictví (Emiko Ohnuki-Tierney, Emperor of Japan as Diety) a sexuálního styku. Je těžké říci, zda se někdy dočkáme objevení skutečného původního významu obřadu. Během dlouhé historie jeho provádění došlo během 15. až 17. století k dvoustletému výpadku¹⁵³ a mnoho tradic s ním spojených bylo v této době nenávratně ztraceno.¹⁵⁴

Výstavba celého korunovačního obřadu napovídá, že se jedná o jeden z přechodových rituálů: začíná rituálem *Senso* (踐祚), při kterém dochází k převzetí moci novým císařem a který se jako jediný odehrává ihned po pohřebních obřadech za zesnulého císaře (Taisó no rei, 大喪の礼), pokračuje rituálem formální, světské korunovace *Sokui no rei* a je završen rituálem *Daidžosai*. Můžeme si povšimnout postupné sakralizace osoby císaře, kdy provedením prvního rituálu se stává z člověka císařem, provedením druhého knězem, který má provést šintoistický rituál (*Daidžósai*), a po zakončení třetího může znamenat společné hodování s božstvy posunutí jeho osoby na úroveň šintoistických božstev.

Rituál nevzbuzuje kontroverzi pouze pro svůj nejasný význam. Při jeho zatím posledním vykonání, v roce 1990 při příležitosti nástupu císaře Akihita na trůn, budila největší pozdvižení otázka financování obřadu, a také podoba rituálu. Ta byla totiž totožná s tou, kterou měl rituál při korunovaci otce současného císaře, císaře Šówa. Přestože na základě jeho prohlášení a ústavy z roku 1947, by mělo být šintó zcela odděleno od státu, bylo provedeny, a ze státního rozpočtu také částečně zafinancovány i obřady čistě náboženské. Z celého objemu nákladů na komplex obřadů, spojených s nástupem nového císaře na japonský trůn, byla pouze přibližně jedna třetina určena na veřejné sekulární rituály (ty jsou pouze dva: pohřební rituál *Taisó no rei*, a o rok později následující *Sokui no rei*). Zbytek z více jak 22 miliard jenů připadlo na provedení šintoistických rituálů, stavbu hal *Juki den* a *Suki den*, a zajištění bezpečnosti v ulicích Tokia.¹⁵⁵

¹⁵³ Tento výpadek byl způsoben sociálními a politickými nepokoji a častými vojenskými konflikty, které byly započaty občanskou válkou mezi roky 1467 a 1477 a pokračovaly až do počátku 17. století, kdy bylo došlo k znovusjednocení Japonska ustanovením Tokugawského šógunátu.

¹⁵⁴ BLACKER, Carmen. The Shinza or God-seat in the Daijósai – Throne, Bed or Incubation Couch? . Japanese Journal of Religious Studies. Vol 17. Nanzan Institute for Religion and Culture. 1990. Str. 179

¹⁵⁵ HOSHII, Iwao. Japan's Pseudo-Democracy. Routledge. 1993. Str. 103

4.4 Sumó

Poslední z rituálů, které si blíže představíme, jsou zápasy sumó. Na první pohled se zdá, že tento japonský národní sport má s rýžovými rituály, potažmo rituály vůbec pramálo společného. Při bližším prozkoumání se však vyjeví, že tomu tak není. Mnoho sportů a her, vzniklých v rozličných koutech světa, v sobě neslo prvky náboženských rituálů a bylo spojováno s magií. Pro svou nepředvídatelnou národu a úzký vztah k náboženství se často používaly k řešení sporů na místo skutečných bojů a válek. Výsledek hry byl, stejně jako výsledek boje, nejistý a záleželo jen na vůli bohů, které ze soupeřících stran projeví svou náklonnost a dá jí zvítězit. Tradiční sporty tak sloužily jako prostředek k projevení vůle bohů a věštění budoucnosti.

Takovýto cíl měly například mezoamerické míčové hry či lakros amerických indiánů. I *sumó* (相撲), dnes japonský národní sport, sloužilo v dávné minulosti k podobným účelům. Jak důležitou tato funkce byla, si můžeme vyvodit z legendy, která je literárním převyprávěním bojů o moc nad japonským územím. V kronice *Kodžiki* ji najdeme v pasáži o předání správy nad zemí do rukou nebeských božstev, tzv. *kunijuzuri* (国譲り). Mýtus je současně první písemnou zmínkou o zápase sumó. A ačkoliv první doložená zmínka o sumó pochází až z roku 642¹⁵⁶, zápasy podobné sumó musely být na japonském území rozšířeny mnohem dříve. Dokládají to například sošky *haniwa* (埴輪)¹⁵⁷, hojně nacházené v pohřebních mohylách kofun. Nejstarší fragmenty sošek ve tvaru člověka, které byly nedávno nalezené v prefektuře Šimane, mají tvar právě zápasníků sumó.¹⁵⁸

Podle kroniky rozhodl o nadvládě nad Japonskem souboj mezi dvěma božstvy. *Takemikazučim* (武甕槌命)¹⁵⁹, jehož vyslali nebeští bozi jako předvoj *Ninigiho* a který

¹⁵⁶ TAKAYAMA, Shigeru. (2007). Encyclopedia of Shinto. Sumo. Citováno květen 2012. Dostupné z <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1022>>

¹⁵⁷ Haniwa – terakotové sochy, používané k rituálním účelům. V období Kofun sloužily jako pohřební objekty, byly rozestavovány na vrcholcích a později po obvodu pohřebních mohyl vládnoucí elity. Původně válcovitého tvaru, později nabrali rozličnou podobu, např. zvířat, osob, ale i domů.

¹⁵⁸ Oldest human-shaped „haniwa“ in Japan found in Shimane prefecture. Mainichi Shinbun. 12. května 2012. Citováno duben 2012. <<http://mainichi.jp/english/english/newsselect/news/20120310p2a00m0na010000c.html>>

¹⁵⁹ Nebezpečné božstvo, zrozené z krve ohnivého božstva Kagucučiho, která ulpěla na měči, když jej zabil jeho otec, bůh Izanagi. Takemikazuči sestoupil na zem, aby pomohl získat pro Ninigiho zemi, která byla v té době pod vládou Izumského rodu.

v pověsti představoval klan, vládoucí oblasti Jamato¹⁶⁰, a *Takeminakatou* (建御名方), jež byl jedním ze synů legendárního vládce *Izumo*, pozemského božstva *Ókuninušiho*. Rod, pod jehož správou se nacházela oblast *Izumo* (出雲), byl pravděpodobně jedním z posledních a také nejmocnějších protivníků, který stál císařskému klanu v cestě za rozšířením moci. I oblast, kterou ovládal, však byla nakonec v průběhu šestého století včleněna do stále se rozrůstajícího území vlivu rodu Jamato.¹⁶¹

V kronice popsaný zápas představuje sumó v elementární podobě, prosté všech procedur a formálních symbolů, které jsou dnes se sumó neodmyslitelně spojované.

Jedno z pojítek mezi zápasy sumó a rituály, majícími za úkol zajistit bohatou úrodu, tvoří takzvané *sumai no sechie* (相撲の節会), každoroční hostina pořádaná během období Heian (794-1192) na císařském dvoře, které předcházely zápasy v sumó. Svůj počátek měla již v období Nara, kdy se zápasy odehrávaly sedmého dne sedmého měsíce lunárního kalendáře v rámci svátku *Tanabata* (七夕).¹⁶² Svátek však měl pravděpodobně původ v některém z agrárních rituálů, neboť účelem zápasů bylo zajištění hojné úrody.¹⁶³

Povaha *sumai no sechie* se s přibývajícím vlivem buddhismu postupně měnila a když aristokracie, vedena touhou přiblížit se svému čínskému vzoru, začala následovat čínského příkladu a napodobovat suiskou dynastii v jejích grandiózních slavnostech, dostávala stále světštější nádech. V průběhu období Heian pak známky původního náboženského významu, které zápasy sumó měly, vymizely.¹⁶⁴

Tomu, že má sumó svůj původ v některém z náboženských, případně lidových rituálů, nasvědčuje také poměrně velké množství lokálních variant na dvorské zápasy sumó, které se konaly při příležitostech šintoistických obřadů v prostorách svatyně na císařském dvoře.

Sumó jako náboženský obřad praktikovaný během slavností (*macuri*) se nazývá *šindži zumó* (神事相撲). Spolu s dalšími obřadními utkáními, například závody na koních či přetahování se lanem, bylo považováno za zábavu hodnou obveselení bohů a tedy i zajištění dobré úrody a požehnání pro celou vesnici. Takovéto obřady jsou i v současnosti každoročně

¹⁶⁰ Jamato – původně označovalo oblast rozkládající se na území dnešní prefektury Nara, později bylo jméno používáno pro označení Japonska.

¹⁶¹ Japonské mýty – Kodžiki. KRUPA, Viktor. Překlad ze slovenštiny do češtiny F. R. Hrabal. Cadpress. Str. 70

¹⁶² Tradice oslav tohoto svátku přišla na ostrovy z pevninské Číny. Podle lidových legend se v tento den střetnou nebeští milenci Orihime a Hikoboši (představováni hvězdami Vega a Altair).

¹⁶³ PHP Kenkjuušo. 12 ka gecu no šikitari. PHP Kenkjuušo. 2007. Str. 76–77

¹⁶⁴ CUYLER, Patricia L. Sumo: from rite to sport. Weatherhill. 1987. Str. 23

praktikovány na mnoha místech japonského souostroví. Z těch nejznámějších uvedme *Karatojama šindži zumó* (唐戸山神事相撲), které se koná ve svatyni *Hakui* (羽咋神社) v prefektuře Išikawa, nebo obřad *Sómoku šindži* (相撲神事) konaný ve svatyni *Mikami* (御神神社) v prefektuře Šiga. Za účasti v zápase se do svatyně Hakui sjíždějí zápasníci z blízkých oblastí Kaga, Eččú či Noto. Zápas se odehrává mezi dvěma skupinami – oblastmi a ta oblast, jejíž zápasníci vyhrájí, by měla být obdařena nejbohatší úrodou.¹⁶⁵ Šindži zumó, konané na konci října ve svatyni Mikami, je součástí obřadů oslavy sklizně. Není bez zajímavosti, že výraz *sómoku*, použitý v názvu obřadu, je psán znaky pro sumó. Slovo samotné se je však běžně spojováno s úrodou (doslovná „rostliny“).

Další variantou na agrární rituál s věšteckým podtextem je tzv. *hitori zumó* (一人角力), zápas, ve kterém se člověk střetne s božstvem rýže. Spíše než skutečný zápas je to vzdání úcty božstvu, které, pokud vyhraje, se odvděčí bohatou úrodou.¹⁶⁶ Zápas samotný má velmi často formu ritualizovaného tance spíše než zápasu. I to napovídá o jeho náboženském původu. Nejznámější z obřadů *hitori zumó* ztvárňuje kněz svatyně *Ójamazumi* (大山祇神社), která se nachází na ostrově Ómišima, v oblasti Vnitřního moře, prefektura Ehime. Obřad se odehrává dvakrát do roka jako součást agrárních rituálů: na jaře před slavností sadby rýže (*Otaue sai* お田植え際) a na podzim po oslavách sklizně (*Nuibo sai* 抜穂祭).

¹⁶⁵ Karatoyama šindži zumó. City Hakui. 2011. Citováno května 2012.

< <http://www.city.hakui.lg.jp/sypher/www/event/detail.jsp?id=60> >

¹⁶⁶ CUYLER, Patricia L. Sumo: from rite to sport. Weatherhill. 1987. Str. 31

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo přezkoumat a nastínit problematiku rýže v šintoistických rituálech a představit průřez danou tematikou. Při sestavování práce bylo čerpáno především z rozličných studií, zabírajících se rolí rýže v šintoismu i další sekundární literatury. Poznatky v nich zjištěné jsem se snažila dokreslovat videoukázkami. Co se týče audiovizuálních záznamů, byly z důvodu dobré přístupnosti z internetu a reprezentace reality a autenticity voleny především nesestříhané, volně dostupné videa získané z internetového serveru www.youtube.com. Jedinou výjimku tvoří videoukázka ilustrující obřad Daidžósai, u kterého byla, z důvodu neexistence jiných záznamů zvolen oficiální záznam.

První kapitola nastínila historické a kulturní pozadí této problematiky. Naznačila jsem, že pěstování rýže mělo velký přínos pro rozvoj společnosti a její přechod od společnosti lovců-sběračů k rannému feudalismu. Na několika příkladech z šintoistické mytologie jsem ilustrovala, že rýže a rýžové rituály posloužily také jako nástroj pro upevnění pozice císařského rodu v boji o nadvládu nad Japonskem. Kapitola doplňuje představení nejdůležitějších šintoistických božstev a v neposlední řadě objasněny stravovací návyky starých Japonců s důrazem na rýži. Se zjištěním, že rýže tvořila po většinu období jejího pěstování na území ostrovního státu jen malé procento z přijímané stravy, vyvstala otázka, z jakého důvodu si rýže vydobyla tak výsadní postavení v rámci japonské kultury. Na to jsem se mimo jiné snažila odpovědět analýzou úlohy, kterou jí šintoismus, respektive kroniki Kodžiki a Nihongi, ze kterých šintó hojně čerpá, připisují a jejím srovnáním s podobnými elementy z dalších, především jihoasijských náboženství. Analýzou jsem došla k závěru, že na otázku není jasná a doložitelná odpověď. Domnívám se však, že vyjímečné postavení, které si získala, je především dílem příznivých geografických a klimatických podmínek, důležitou úlohu pak hrálo také historické načasování rozšíření pěstování rýže, která spadá právě do období formování lidově-šamanistické víry a vlivu migrantů z pevniny, jež s sebou přinesli rýžovou kulturu ze své domoviny.

V další kapitole jsem uvedla pohled na to, co je to rituál a struktura šintoistických obřadů za použití vícero zdrojů a představila svou definici rituálu. Ve třetí kapitole jsem popsala zásadní funkce rýže v šintoistických rituálech. Ty jsou rozděleny podle jednotlivých fází šintoistického obřadu a podle druhu rýžového produktu, který v nich vystupuje. Tato kapitola dokazuje neoddělitelnost rýže od šintoistických rituálů a šintoismu vůbec.

V poslední kapitole na ukázkách několika rituálů dokládám vliv rituálů na život člověka ve starověku a také představila některé změny, kterými rituály vlivem sekularizace a modernizace společnosti prošly. Přestože počet rituálů představených v práci je velmi malý, lze i z tohoto omezeného množství poznat, že škála šintoistických obřadů, které mají spojitost s rýží, je co do formy velmi pestrá a všechny z nich jsou, ač je to někdy překvapivé, ve svém původu zaměřeny na zajištění hojné úrody. Z těch tradic, které nebyly v práci zmíněny, dále vynikají například tradiční japonské tance, kupříkladu Kagura nebo divadlo Nó, které mají původ v rituálech imitujících zemědělský cyklus a některé elementy rýže v nich lze nalézt dodnes.

Je nutno říci, že jídlo hrálo v obřadech nejrůznějších kultur a náboženství světa vždy silnou roli, a ani rýže v šintoismu tak není žádnou výjimkou. Domnívám se však, že pole působnosti, které si v průběhu staletí vydobyla, je přinejmenším neobvykle široké, především přihlédneme-li na fakt, že rýže nebyla po většinu japonské historie základní potravinou, jak tomu bylo u jiných asijských národů.

Jeden z původních záměrů, sonda do náboženského života, která by zjistila, jaké je povědomí o funkci rýže v domácím náboženství mezi členy současné japonské společnosti, nebyl realizován. Z důvodu omezeného prostoru, který bakalářská práce poskytuje, a faktu, že veškerý můj výzkum se neodbýval v terénu, ale na stránkách odborné literatury, nebylo možné pustit se do hlubokých folkloristických a sociologických studií. Věřím však, že hlavní cíl, tedy průřez problematikou rýže v šintoistických rituálech byl naplněn.

Resumé

The thesis examines the role rice and rice products, such as sake, rice straw or mochi rice cakes, play in Shinto religion, as well as rites and ceremonies associated with its cultivation. It offers a brief historical background of the topic, which I believe to be necessary for better understanding of the problem and introduces rice as an object of worship. The use of rice as an object of worship is illustrated by examples of actual use of rice in various Shinto practices and rituals associated with the imperial family, such as Celebration of the first harvest, the coronation ritual, and rites performed to ensure abundant harvest.

Použitá literatura

- ASHKENAZI, Michael. Handbook of Japanese mythology. ABC-CLIO, 2003.
- ASTON, W. G. Shinto: the ancient religion of Japan. Harvard University. 2004.
- BIČURIN, N. J. Sobranie svedenij o narodach, obitavšich v srednej azii v drevnije vremena II.
- RISO AN SSSR. Moskva. 1950.
- BLACKER, Carmen. The Shinza or God-seat in the Daijosai – Throne, Bed or Incubation Couch? . Japanese Journal of Religious Studies. Vol 17. Nanzan Institute for Religion and Culture. 1990
- BONNEFOY, Yves. Asian Mythologies. University of Chicago Press. 1993.
- Buritanika kokusai daihyakka jiten. Shoukoumoku denshi jisho han. Britannica Japan. 2008
- CRUMP, Thomas. The Making of an Emperor. Anthropology Today, Vol. 7, No. 2. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. 1991.
- CUYLER, Patricia L. Sumo: from rite to sport. Weatherhill. 1987.
- DURKHEIM, Émile. Elementární formy náboženského života. Přel. Pavla Sadílková. Oikoymenh. Praha 2002.
- ELIADE, Mircea, Mýtus o věčném návratu. Přel. Eva Streibingerová. ISE, Oikoymenh. Praha 1993.
- EBERSOLE, Gary L. Ritual Poetry and the Politics of Death in Early Japan. Princeton University Press. 1992.
- EARHART, H. B. Náboženství Japonska: Mnoho tradic na jedné svaté cestě. Přel. Robin Heřman. Praha. Prostor. 1998.
- EBAUG, Helen Rose, Fuchs. Handbook of Religion And Social Institutions. Springer. 2006
- FREDÉRIC, Louis. Japan Encyclopedia. Harvard University Press. 2002.
- GENNEP, van, Arnold. Přejchodové rituály. Přel. Helena Beguivinová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1996.
- HALL, John, Whitney. The Cambridge History of Japan: Ancient Japan. Cambridge University Press. 1993.
- HALLDÓR, Stefánsson. On structural duality in Japanese conceptions of death, Collective forms of death rituals in Morimachi. Ceremony and Ritual in Japan: Religious Practices in an Industrialized Society. Routledge. 1995.

Japonské mýty – Kodžiki. Do slovenštiny přel. KRUPA, Viktor. Překlad ze slovenštiny do češtiny F. R. Hrabal. Cadpress.

HOLTOM, D. C. The Japanese Enthronement Ceremonies. Monumenta Nipponica Monographs 47. Tokyo Sophia University. 1972.

KINSLEY, David R. The goddesses' mirror: visions of the divine from East and West. SUNY Press. 1989.

Koujien dai roku han. Iwanami shoten. 2008

KUMAR, Ann. Globalizing the prehistory of Japan: language, genes and civilization. Routledge. 2009

KURATA DYKSTRA, Yoshiko. Sources of Japanese Tradition: From earliest times through the sixteenth century. Columbia University Press. 2001.

MATSUHARA, Iwao. On Life and Nature in Japan. The Hokuseido Press. Tokyo. 1964.

MATSUMAE, Takeshi. The Myth of the Descent of the Heavenly Grandson. Asian Folklore Studies, 42:2. Nanzan University Institute of Anthropology. 1983.

MATSUI, Akira, KANEHARA Masaaki. The question of prehistoric plant husbandry during the Jomon Period. 2006 Meikyo kokugo jiten. Kitahara, Yasuo and Taishukan. 2002 – 2008.

MAYER, Adrian C. On the Gender of Shrines and the Daijosai. Japanese Journal of Religious Studies. Vol 19. No. 1. Nanzan Institute for Religion and Culture. 1992.

MURAKAMI, Fuminobu. Incest and Rebirth in Kojiki. Monumenta Nipponica, Vol 43, No 4. Sophia University. 1988.

Nihon minzoku daijiten. Dai 1-han. Yoshigawa kobunkan. Japan. 2000.

Nihongi : chronicles of Japan from the earliest times to A.D. 697. Překlad W.G. Aston. Rutland, Tokyo : Charles E. Tuttle. 1993

OBAYASHI, Taryo. Japanese Myth of Descent from Heaven and Their Korean Parallels. Asian Folklore Studies, Vol. 43. 1984.

OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Rice as self. Princeton University Press. 1994.

OHNUKI-TIERNEY, Emiko. Kamikaze, Cherry Blossoms, and Nationalisms: The Militarization of Aesthetics in Japanese History. University of Chicago Press. 2002.

ONO, Sokyō & Woodard, William P. & Sakamoto, Sadao. Shinto: The Kami Way. Charles E. Tuttle Co., Rutland. Vt. 1962.

ORIKUCHI Shinobu. Jodai Sogi no Seishin. Orikuchi Shinobu Zenshu, 20. Chuo Koronsha. 1956.

OTO, T. Folklore in Japanese life and customs. Tokyo : Kokusai bunka shinkokai. 1963. 1. vyd.

- PLUTSCHOW, Herbert E. *Matsuri: the festivals of Japan*. Routledge, 1996.
- RAPPAPORT, R. A. *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge 1988.
- REISCHAUER, Edwin O., CRAIG, Albert M. *Dějiny Japonska*. Překlad David Labus, Jan Sýkora. Lidové noviny. 2001.
- SUGITA, Kurumi. *Terrestrial deities and celestial bureaucrats: transformation of the state and local communities in the Asiatic mode of production in Japan*. The Study of the State. De Gruyter Mouton. 1981.
- SMYERS, Karen Ann. *The Fox and the Jewel: Shared and Private Meanings in Contemporary Japanese Inari Worship*. Honolulu, University of Hawaii Press. 1999.
- TOTMAN, Conrad D. *A history of Japan*. Wiley-Blackwell. 2000.
- Ujiko no shiori dai 37 go. *Jinja honcho*. Tokyo. 1992.
- VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. Svoboda. 1986.
- WINZELER, Robert L. *The Peoples of Southeast Asia Today: Ethnography, Ethnology, and Change in a Complex Region*. Rowman Altamira. 2010.
- YANAGITA, Kunio. *Yanagita Kunio shu. Kura inadama ko. Tsukuma Shobo*. Tokyo. 1982.

Internetové zdroje

- „A Ceremony to Send Insects Off --"Mushi Okuri"
<<http://www.candle-night.org/en/candle-story/a-ceremony-to-send-insects-off.html>>
- A TO Z PHOTO DICTIONARY OF JAPANESE BUDDHIST STATUARY
<<http://www.onmarkproductions.com/html/oinari.shtml>>
- World Archaeology. Vol. 38, No. 2. 2006 <www.jstor.org/stable/40024500>
- Basic terms of shinto. Institute for Japanese Culture and Classics, Kokugakuin University. <<http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/bts/index.html>>
- Daisenryo Kofun (Emperor Nintoku's tomb). Osaka-info, Osaka tourist guide. 2011.
<http://www.osaka-info.jp/en/search/detail/sightseeing_897.html>
- Encyclopedia of Science and Religion. Ed. Ray Abruzzi and Michael J. McGandy.
Macmillan-Thomson Gale, 2003. eNotes.com. 2006. Citováno srpen, 2011.
<<http://www.enotes.com/science-religion-encyclopedia>>
- Encyclopedia of shinto. <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/>

Japanese rice consumption up for first time in 3 years. Majiroxnews.

<http://www.majiroxnews.com/2011/07/28/japanese-rice-consumption-up-for-first-time-in-3-years/>

Rice consumption by country. Figures for 2003/2004. United States Department of Agriculture. <http://www.nationmaster.com/graph/agr_gra_ric_con-agriculture-grains-rice-consumption>

KAKO, Toshiyuki. Trend of Rice Consumption in Japan. Fig. 2 Rice Production, Consumption and Self-Sfficiency <worldfood.apionet.or.jp/kankoku/Japan/5Kako.ppt>

„Last Coronation Rite Is Begun in Kyoto. Mysterious Daijosai Ceremony Not Attended by Mikado-Emperor Thanks Wilson.“. The New York Times. November 13, 1915. Dostupné z archivu The New York Times. <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=F1091EF8385B17738DDDAA0994D9415B858DF1D3>

„Muši to himacuri“. Okutsugaru.

<<http://www.okutsugaru.com/shichoubetu/goshogawara/mushitohimatsuri.html>>

New York University. 2011. Rice's Origins Point to China, Genome Researchers Conclude. Siencenewline.

<http://www.sciencenewline.com/biology/2011050313000047.html?continue=y>

PLUTSCHOW, Herbert. Tragic Victims in Japanese Religion, Politics, and the Arts. Anthropoetics 6, No. 2 (2000 / 2001)

<<http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0602/japan.htm>>

„Sake Barrel Ceremony „Kagami Biraki“. Gekkeikan.

<http://www.gekkeikan.co.jp/english/products/kagami-biraki.html>

TAKEMURA, Yasuko. Questioning the Emperor System in the National Diet. 1990.

<http://www.doam.org/archiv/textea/begtag2007/takemura_emperorsystem_japan.pdf>

„Yata-no Mushi Okuri“. Matsuri Hosaku. Japan National Tourism Organisation.

<http://www.jnto.go.jp/eng/indepth/cultural/kie/matsuri/kie_matsuri_03.html>

WOJTAN, Linda S. Rice: It's More Than Food. Japan Digest. National Clearinghouse for U.S.-Japan Studies. 1993. < <http://iis-db.stanford.edu/docs/145/digest6.pdf>>

Oldest human-shaped „haniwa“ in Japan found in Shimane prefecture. Mainichi Shinbun. 12. května 2012.

<<http://mainichi.jp/english/english/newsselect/news/20120310p2a00m0na010000c.html>>

„History of sake“. A comprehensive guide to Japanese sake. Japan Sake and Shochu makers association. 2011. <http://www.japansake.or.jp/sake/english/pdf/no_10.pdf>

„Raisu shawaa“. Jiinja no susume – kannushi no hitorigoto. 2012.

<<http://jinjakannushi.blog89.fc2.com/>>

„Tori oi macuri“. Nakanodžó mači no gjódži. Nakanojo Town Website.

< <http://www.town.nakanojo.gunma.jp/4-keizai/event/gyouji.shtml>>

List of Daijosai. Kokugakuin digital museum. <http://k-amc.kokugakuin.ac.jp/DM/auth/dl-media;jsessionid=411803A404291484E4105DF5CFDCDDCD?data_id=59982&data_no=59982&version=0&mime_type=application/pdf&filename=EOS091126J.pdf>

Karatoyama šindži zumó. City Hakui. 2011

< <http://www.city.hakui.lg.jp/sypher/www/event/detail.jsp?id=60>>

Video

„2010 年肥土山虫送り“, nahráno uživatelem olivesima.

<<http://www.youtube.com/watch?v=geyXvJS-DJw>>

„箕田虫送り“, nahráno uživatelem shinyamaximus.

<<http://www.youtube.com/watch?v=3Ctn9kBw6C8>>

„地鎮祭デモンストラーション～地鎮祭の流れをご紹介します～“, nahráno uživatelem mediamac22. <<http://www.youtube.com/watch?v=jN2jVxnj6ng>>

„Japanese Wedding (Shinto Rite) Part 1“, nahráno uživatelem TheRubenshirai.

<http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=iimmLLI84PY#t=309s>

„Japanese Traditional Wedding“, nahráno uživatelem ksonictv

<http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=PJ6ucR33gm4#t=118s>

„大嘗祭 Daijo-sai festival (a festival to celebrate the succession of an emperor)“, nahráno uživatelem saburaix. < http://www.youtube.com/watch?v=YNh1zFC1_h0>

Zdroje ilustrací

Obrázek č. 1 Flickr. Haiden (worship hall), Izumo taisha

<http://www.flickr.com/photos/40295335@N00/6009213448/>

Obrázek č. 2 Flickr. Omikuji and Shimenawa, Futarasan Shrine

<http://www.flickr.com/photos/kristi-san/155155244/>

Obrázek č. 3 Flickr. JICHINSAI

<http://www.flickr.com/photos/hifumiyo/3349319640/in/set-2157613909490582>

Obrázek č. 4 神宮巡々 <http://jingu125.info/>

http://jingu125.info/2010/10/17/20101016_1437065537/

Obrázek č. 5 Flickr. Kagami mochi

http://www.flickr.com/photos/david_z/5311921094/

Obrázek č. 6 Flickr. Sake Offerings at Meiji Shrine

<http://www.flickr.com/photos/89239849@N00/3384492365/>

Obrázek č. 7 Encyclopedia of shinto. The naorai (banquet) during the Morotabun e shinji at Miho Jinja, Shimane Prefecture, 2006 ©Fujii Hiroaki

http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/media.php?media_id=1256

Obrázek č. 8 Flickr. 虫送り 和歌山県古座川町鶴川

<http://www.flickr.com/photos/masa5901/5796601460/>

Obrázek č. 9 Kyusyu Regional Agricultural Administration Office. 新嘗祭 (明治神宮)

<http://www.maff.go.jp/kyusyu/kikaku/mura/muratop.html>

Obrázek č. 1

Šimenawa při vstupu do svatyně Izumo taiša

Obrázek č. 2

Posvátné stromy u svatyně Furatasan, Nikkó

Obrázek č. 3

Obětiny

Obrázek č. 4

Hacuho

Obrázek č. 5

Kagami moči

Obrázek č. 6

Obrázek č. 7

Obětiny sake před Meidži džingu

Naorai

Obrázek č. 8

Mušiokuri, prefektura Wakajama

Obrázek č. 9

Ninamesai, Meidži džingu